Historia Juris Rom.

III.

I. Stan Rzpltey.

1, stan Kraiu i iego podział
2. charakter mieszk. i ich podział.
3. Rząd kraiu, urzędnicy a) miejscy b, prowinc. c) ogólni
4. religiia oświecen. publ.
5, policya, finanse
6. woyskowość.

1, stan kraiu i podział
2, charakter mieszk. i podział
3, Rząd czyli administracya kraiu iest: a) w ręku panuiącego b, Senatu c, Urzędników miejskich i prowincyonalnych d, w ręku ludu.

II. Prawodawstwo.

1, kto iest władzą prawodawczą. o seymach.
2, iak prawa stanowiono.

III. Prawnictwo

1, źródła praw, ustawy celnieysze i postanowienia osób rządowych.
2, nauka prawa
3. prawnicy.

Religiia

I w tey Epoce niebyło instytutów, w którychby się duchowni na koszt publiczny, ćwiczyli. Na czele kościoła był Cesarz, jako Pontifex Maximus. Starano się o zakładanie szkół, w Rzymie i na prowincyi, gdzieby uczono języka i Litt. Łacińskiey i Greckiey; profess. dawali i prywatne lekcye, ale sądownie o to upominać się nie mogli. Uczono także i prawa.

I Policya finanse.

Od czasów Augusta wiele takich rzeczy podpadało prawom policyjnym, które dawniej tylko do prawa prywatnego liczono. Szczególniej w do praw familijnych liczne nastały odmiany. Powbiono wiele ustaw, względem sekt wrzewierców, o ile te do ich wykonania albo tolerowania ściągać się miały. — Kobiety, które się na nierząd puściły, powinny były imiona swoje podawać do listy umyślnie na to przez Edyla sporządzonej, i opłacać podatek. Zakazanem to było r. 772. U.C. przez uchwałę senatu, córkom i wnuczkom ze stanu wyższego mężów.

Co do ustaw dotyczących się zdrowia obywateli ustanowiono, pod Domicyanem, Nerwą i Alexandrem Sewerem, żeby się nie ważono kastrować mężczyzn. Walentynian I. ustanowił w 14. okręgach miasta liczbę medyków publicznych, nadawszy im rozmaite przywileje.

Co do aktu urodzenia, nakazał Marek Aureliusz, ażeby ojciec każdy w 30. dni po urodzeniu dziecięcia, wpisał go w listę obywatelską — in album defensorum civitatum.

Niektóre miasta w państwie musiały być oświecanemi. Zakazano obalać budynków dla widoków spekulacyjnych r. 809. U.C. po Sct. Volusianum. August i Neron przepisali wysokości domów, do jakiej stawianemi być miały. Marek Aureliusz zakazał stawiać domów za blisko przy grobach.

Co się tyczy handlu, wiele poczyniono przywilejów handlującym, pod Claudyuszem i Neronem;

Sewerem; nie płacono podatków od okręstów kupieckich. Jenze Cesarz ustanowił wiele cechów rzemieślniczych.

Dla prędszej komunikacyi rządowej z prowincyami, już pod Augustem zakładano gościńce (viae militares), i poczty (cursus publici). W odległościach pewnych czyli stacyach (stationes, mutationes, mansiones) stawiano stajnie, i utrzymywano na koszt publiczny zwierzęta do zaprzęgu. Dozorca tych stajni nazywał się praepositus mansionum, manceps cursus publici. Prywatni, tylko za pozwoleniem (evectio) używać tego mogli.

<u>Co do finansów</u>. Od czasów Augusta przyczyną płacenia podatków ~~dla zwiększonych wydatków na wszystko~~; płacone były większe niż dawniej, ustanowiono nawet rodzaj akcyzy (centesima rerum venalium et auctionum). Sukcessye pewne należały do skarbu (caduca), płacono także 20 proc. od obiętej sukcessyi vicesima hereditatum (r. ~~579.~~ 759. U.C. lex Julia) albo raczej 5 proc. podług rachuby Rzymskiej, jeżeli objętem sukcessyą, nie po bliskim krewnym. Trwała ciężka kontrybucya prowincyy, żeby się przekonano o stanie majątku wprowadzono professio, rodzaj dawnego census. Niektóre dochody wpływały do skarbu publicznego (Aerarium), niektóre do skarbu cesarskiego (fiscus).

✝ odróżniano skarb cesarski fiscus (od fiscina koszyk na pieniądze Ascon. in Ciceron) do którego wpływały pobory z prowincyi cesarskich po większej części na utrzymanie wojska obracane, od erarium, skarbu publicznego, zostającego pod zarządzeniem senatu, z którego nakłady robiono na inne wydatki krajowe.Ażeby go zasilić

* Sześć nayznacznieyszych urzędów przyiął 1, Imperator 2, proconsul ~~[illegible]~~ stąd władza iego na prowincyi 3, consul, stąd władza w senacie 4, tribunus 5, censor stąd wybor do senatu i stanu rycerskie. 6, pontificatus maximus i pierw. Chrześc. Cesarze byli kapłan. naywyższ. aż do Gracyana 378. p. Chr. n. — August przybierał te urzędy na 5. na 10 lat, stąd święta Quinquennalia, Decennalia.

† sc. Antonini, quorum nemo praeter Antoninum Pium, nomine Pii in libris iuris civilis adpellatur. Divus Pius Wenckii p. 4. sp. I.

(1) Tém sam Tacyt wspomina w Życiu Agrykoli cap. 2. Mówiąc iż pisma Rustyka i Scaura publicznie spalono, dla tego że występki Cesarów nagániały; nad czém robi Tacyt tę uwagę: scilicet, putabant posse illo igne et vocem populi Romani exstingui et conscientiam humani generis, et oppressam Senatus potestatem.

lapsus, Lepidum armis exuit, mox Antonium aggressus apud *Actium* vicit, cunctaque bellis civilibus fessa sub nomine Principis per quadraginta annos moderabatur, Senatum, populumquae Romanum et provincias tyrannicum pati jugum adsuefecit.

Quomodo autem Augustus ejusque successores in administrando Imperio Romano se gesserint, omnibus notum. Respublica Romana speciem quandam antiquae formae retinuit sub Augusto et ejus successoribus usque ad Constantinum Magnum.

Mortuo C. Nerone plurimi exstiterunt Imperium Romanum moderari cupientes. Omnia turbata fuerunt usque ad Nervam. Ab eo inde tempore imperabant Romanis Imperatores, quorum virtutes, neque Divus ille Augustus, nedum alii Imperatores, adaequaverunt. Quaecunque tamen de vita eorum Scriptores narrant, vel manca, vel falsis obvoluta deprehenduntur. Eo veriora autem ea videntur, quae de Augusto ejusque successoribus apud Tacitum et Suetonium legimus, eo magis, quo scimus, scriptores illos metu prohibitos non fuisse, ne quod veritatem evulgassent, proscriberentur; cum sub Imperatoribus viverent, affinitate familiae Caesarum non conjunctis. Imperante Septimio Severo ejusque filio *Caracalla*, (ut ab historicis

‡ Posteaquam Caracalla atque Elagabalus nomen Antonini visi sunt deformasse, Alexander Severus delatum sibi constanter detrectabat Wenck l. c. p. 7.

vocatur, ab JCtis vero, aeque ac Imperatores alii *Imperator Antoninus* dicitur,‡ cum Caracalla nomen *vestis* sit, quo ironice filius Septimii Severi major natu appellabatur 111), erant praefecti praetorio celeberrimi JCti, qui clarissimorum ingeniorum, a quibus Jurisprudentia Romana illustrata est, agmen clauserunt Uhlmr †

CAPUT XX.

Lex Regia.†

Lex quae sub nomine *Regiae* in Pandectis occurrit, distingui debet a legibus illis quae a regibus Romanis latae traduntur, v. c. de muliere gravida mortua, de potestate parentis in filium (fr. 2. D. de mortuo inferendo. Coll. L. M. et R. IV. 8).† Legis nostrae occurrit mentio in §. 6. Inst. de Jure N. G. et C. fr. 1. pr. D. de Constit. princ. c. 3. C. de testam. c. un. §. 14. C. de caducis tollend. § 7. Const. Deo auctore. c. 1. C. de vetere Jure enucleando. Gaius in Comment. I. §. 5. haec memorabilia de hac lege habet: „nec unquam dubitatum est, quin id (constitutio principis) legis „vicem obtineat, cum ipse Imperator per legem „imperium accipiat." Ulpianus vero in fr. 1.

† Haubold Inst. J. R. L. E. 110.

111) cf. Spartianus in Vita Caracallae cap. 9. Ausonius in Caesarib. n. 22.

7 der schwächsten und lasterhaftesten Regierung füllten Papinians und Ulpians Weisheit und Redlichkeit den Sitz der Gerechtigkeit, und die meisten Materialien des Codex und der Pandekten führen den Nahmen des Caracalla und seiner Thronfolger.
5

Również i pisarze współcześni Bolesławowi III. nie nazywali go Krzywoustym.

7 Haubold's Programm: Ex constitutione Imperatoris Antonini quomodo, qui in orbe romano essent, cives Romani effecti sint. Lips. 1819. (17 April). — Alii Regiam vocari putarunt 1, quod ab Regibus orta esset. 2, alii intellexerunt eam, qua sub primordiis urbis Romae populus Romulo summam regiamque potestatem permisit 3, alii e lege Decemvirali repetivere, quae Regio imperio duos esse voluerit, quaeque potestas a duobus ad unum translata sit 4, alii a Sullana dominatione et lege Valeria derivarunt, quae in Caesare, Augusto, ceterisque instaurata esset. 5, alii ab Augusto subornatam qui talem legem ferret. 6, alii sub Vespasiano demum latam statuerunt. 7, alii plane ignorari illam legem, nihilque ex ea praeter nomen restare. 8, alii denique totam rem commenticiam putavere.

+ Beaufort L'hist. de Rom. T. I. p. 36. utrzymuie że stąd to podał Regia nomen strzelec Justyniana Tryboniana.

Prima lex illa, qua Romulo imperium datum est, fuit curiata. Idque institutum mansit sub Regibus non modo, sed etiam libera Republica. Consules centuriatis illi quidem comitiis statim ab initio creati sunt (Livius I. 60. Tacit Ann. XI. 22) Lex curiata nulla alia est, nisi lex de imperio et potestate regum, quae repetita est a L. Bruto, ut eadem Coss. potestas esset, quae Regum fuit. Crediderim igitur ab eo tempore, quo Caesarum potestas certam formam acceperat, hoc quoque servatum esse, ut honoribus decretis, Senatusque consulto post facto de imperio, Senatus decretum dicis caussa sanciretur lege curiata. Tenendum autem, non uno eodemque tempore scriptam fuisse legem hoc nomine, et hac formula, quae iam tum Regia diceretur, sed illo tempore quo res paullatim coepit obrepere ignorantibus hominibus, donec eo crevisset, ut iam non vererentur, ei rei legis Regiae nomen imponere.

Ważna dowodem iest: 1, że ten który pierwszy uniemiężył Rzplitę pomocą tego dokazał że mu lud przez ustawę usurpowaną moc przyznał. Takim miał być Sylla. 2, inny dowód ważna iest ten: że to prawo musiał wnieść albo ieden z ludu namiestnikiem Rex, (a taka familia exstirpowata) albo pod czas Bezkrólewia Interrex; to zaś dla tego że Teofil właściwym nazwiskiem to prawo oddaie t.i. nie stanowczy prawo Królewskie, lecz prawo ustanowione przez Rexa. To prawo miało potem spaść na Augusta i stąd się nazywać miało Lex Regia.

pr. D. de constit. pricip „quod principi placuit „legis habet vigorem, utpote cum lege regia, „quae de imperio ejus lata est, populus ei et in „eum omne suum imperium et potestatem con„ferat."

Quemnam principem, cui haec Lex data est, Ulpianus intellexerit, multum a viris doctis disputatum est, quos Bachius 112) laudat. Sunt nonnulli, qui talem legem exstitisse olim, negent; alii, quorum unus ipse Bachius est, qui de imperio Augusti Caesaris latam fuisse dicant: alii denique sunt, et hanc opinionem tuetur Hugo, 113) qui putent fuisse latam tempore interregni occiso Julio Caesare de triumviris constituendae reipublicae institutis. Nos quid de hac re censeamus in medium proferemus. Ut autem ab opinione Hugonis ordiar, recte animadvertere mihi videor, parum ejus opinionem hoc argumento probari quod Appianus de Bello Civili I. 3. 82. 90, Sullam primum fuisse qui regiam potestatem exercuerit, dicat; nec minus, quod nomen legis regiae a scriptoribus Graecis v. c. Theophilo ad Instit. I. 2. §. 6. non vertatur, sed ut nomen proprium vocabulo latino describatur. Nihil enim his argumentis Hugo efficit, neque illo Legem regiam ita ut legem

112) l. c. p. 281. sqq.
113) §. 77. R. RGesch.

consularem ad latorem suum referri posse; cum nobis non persuadeamus, quonam modo fieri potuisset ut potestas tanta talisque, qualis ex fragmento Legis Regiae quod hucusque diei incisum in tabula aenea Romae in Capitolio asservatur 114) adparet, a Romanis Interregi data, in Augustum, devicto Antonio, defluxerit. Scimus ex Historicis quam caute Augustus in stabilienda potestate sua se gesserit, ideoque putari non potest voluisse deferri sibi potestatem per Legem cui *Regiae* nomen ~~erat~~, Romanis detestabile. Dixerit forsan aliquis, quid tu Hugonis verba detorques, qui nihil modestiae callidi principis, qualis Augustus fuit, obtrectans id solum affirmat: eum potestatem ~~talem~~ exercuisse, qualis olim Interregi per illam legem data fuerit; ita ut videretur non per vim, sed voluntate populi summam rerum occupasse. Sed ignoscat nobis, quaeso, qui talia dixerit, si eo ipso erroris eum arguerimus, cum ex talibus ejus verbis apparet, Augustum fuisse *Perpetuum Interregem*, non dissimilem re vera Perpetuo Dictatori, ob quod Julius Caesar occisus fuerat. Nihil itaque Hugo efficit, neque illis verbis quae ex Appiani libro l. 5. de Augusto citat, „cum vi-

114) utrum hodie ita res sese habeat certo dicere non possumus; forsan tabula haec, a Gallis subrepta, Parisiis asservatur.

„cto-

† Non regno tamen, neque Dictatura, sed Principis nomine constitutam rem publicam. Tacit. Annal I. 9.

† In fragmento legis hæc leguntur: "utique quibus legibus plebeive scitis scriptum fuit:
"ne Divus Augustus, Tiberiusve Jul. Cæsar Augustus, Tiberiusve Claudius Cæsar Aug.
"Germanicus, tenerentur, iis legibus plebisque scitis Imp. Cæsar Vespasianus solutus
"sit." Ad quæ observat Ernesti: dicta e more vetere: quo firma erant, quæ
Populus plebsve comitiis centuriatis tributisve iussisset.

† Utrzymuie wielu że Tryboniau to umyślił, ktadąc w usta Ulpiana swe słowa. Ale iakże
kiedy Gaius to samo potwierdza? – Utrzymuią inni że pominął ten który mamy iest
umyślony.

† Fuit autem lex illa instrumentum Imperii Romani, inde a Cæsare et Augusto, in
singulis principibus a Senatu repetitum et auctum; quod firmata magis magisque po-
testate, et odio regii nominis cessante, sub Antoninis lex regia appellabatur. Otto §
39. Wykopano tę tablicę za Clemensa VI. papieża, a umieszczono w Capitol. za Gregorza XIII.

Nowsi utrzymuią że ten napis na tablicy iest sfałszowany, czyli
w nowszych czasach dodany. Atoli wiersz słowa Gaia: cum ipse Imperator
per legem Imperium accipiat. – nowszych autorów naylepiey opisał te tablicę
Cramer: de vita et legislat. Vespasiani. – Lubo więc August i następcy iego,
(iako to wielu autorów twierdzi, Otto § 40./99) mieli częścią usłapioną sobie
władzę w państwie przez Senat, częścią uzurpowaną, tak daleće iednak
nie została im oddana, ażeby byli królami. Dopiero po tylu burzach państwa,
uznano to za dobre, i oddano Wespazyanowi; przynaymniey o nim iako pierwszym
który tego dostąpił wspomina Tacyt. Do czasów więc iego rządzili Cæsare
państwem, częścią iako naczelnicy różnych dykasteryi, częścią przemocą; on
pierwszy zaczął panować iako absolutny rządca, któremu wszystko po-
wierzył lud przez Senat. I nie zawiódł się na tym, równie iak dziedzy-
kowie, oddaiąc w ręce monarchy absolutną władzę.

„ctorem non amplius, ne in speciem quidem „indigentem populi suffragiis fuisse", quum nobis persuadere non possimus, quomodo haec verba cum Lege Regia cohaereant.

Qui autem putant figmentum esse nostram legem, eos interrogare velim, cujusnam illud figmentum sit? Nam sive singularia membra, sive corpus ejus introspicias, adeo omnia concinne disposita invenies, ut nisi saeculi XVI. quo tempopore, post tot saecula barbariei praeterlapsa, literae renatae sunt, figmentum esse dixeris, ab omnibus deri debere. Constat tamen jam ante XVI. saeculum fuisse hanc legem notam. Ut ad verba Gaii et Ulpiani revertar; explicari ea esse puto, si per *Imperatorem* intelligemus, non Augustum sed *Vespasianum*, in quem a Senatu summam potestatem delatam esse Tacitus Historiar. IV. 3. 6. narrat. Quam opinionem comprobat ipsa tabula in qua incisum est fragmentum nostrum, et inscriptum, *Lex de imperio Vespasiani.* De auctoribus qui tam pro, quam contra authentiam hujus legis scripserunt cf. Haubold in Inst. J. R. L. E. 94.

C A P U T XXI.

Plebis-ita, Leges, SCta, Constitutiones principum, Edicta Magistratuum, Edictum perpetuum.

NB „Za nasse prwní powiedění" rozdz. ~~XXIII~~ XXIV. Za [illegible] rozdz. XXIV. opisání wladařstwí [illegible] (Augustus). Dáley [illegible] Reliqua est [illegible] [illegible] Prawo [illegible] [illegible] o Seymach

Republica sub unius potestatem redacta non desierunt leges ferri, et fontes juris esse, donec

[illegible] rozdz. XXIII. [illegible] rozdz. XXIV. [illegible]

SCta et denique Constitutiones principum, earum locum occupavere. Constitutiones autem sunt rescripta Caesarum de causa proposita. Nonnunquam ab eodem Imperatore de eadem re, diverso modo rescriptum esse scimus. Quapropter Justinianus eas colligi jubens recte fecit, quod chronologice eas colligi curaverat, quo melius intelligi posset, quo tempore et quonam modo de eadem re constitutum fuerit. Nec desierunt esse fontes juris Edicta Magistratuum, v. c. Praetorum, Aedilium, Proconsulum. Tandem Responsa prudentum, scilicet interpretationes partim eorum locorum quae in Edicto deprehendebantur, partim casuum iis propositorum, ita expoliverunt Jurisprudentiam Romanam, quo Corpus Juris Romani, etsi membris dilaceratis, in Pandectis propositum inventur. Percurramus et rencenseamus quae memoratu digna ex legibus, SCtis et Constitutionibus principum supersunt.

I. *Leges.* Nunquam major numerus Legum latarum in republica Romana adparuit, quam, cum esset corruptissima, teste Tacito Annal. III. 27. Earum illas quae sub Augusto fuerant latae diligentius perscrutari debemus, quo scimus celeberrimos JCtos in eas commentatos fuisse, easque illustrando, alias, et quidem gravissimas, Juris Romani partes, enucleasse. Cum olim in Comitiis Lege ferrentur, nunc, cum imperante

<u>Comitia</u> widzieliśmy w Epoce drugiey, że Comitia curiata, prawie tak, iak gdyby poszły w zapomnienie. Pozostały tylko tributa i centuriata. I jeszcze przy niknącey władzy trybunów, zniknęły tributa; utrzymywały się więc tylko centuriata. Stanowiono na nich leges, obierano urzędników, w pierwszych latach monarchii; zostawił Rzymianom pierwsze Tyberyusz, drugie oddał senatowi (Taciti Annales I. 15.). Retenta certe sunt comitia post tempora Tiberii: probant illud verba Plinii in Panegyr. 63. 64. 77. Vellem itaque exposuisset Heineccius, exposuissent alii, quid haec Taciti verba designent <u>comitia e campo ad patres translata</u>: dicas enim, illud his tradi, exstincta plane fuisse populi comitia tempore Tiberii. Puto, <u>comitia</u> apud Tacitum notare non exteriorem comitiorum speciem, sed ipsam vim, dum a patribus designabantur, qui in comitiis seu campo civium suffragiis crearentur sine repulsa aut ambitu. Eo sensu et expono Suetonium in Caes. 41. comitia cum populo partitus est. Haubold ad Hein. App. I. 1. 4. 65.

17

ǂ n. p. w materyi o matrimonium

ǂ Szczególniey więc to powinno się nazywać Prawem R. co iest w Pandektach, a zatém myślą się bardzo którzy niedoskonałości praw R. chcą tém dowodzić że są prawa-mi niecnéy teoryi.

ǂ Naywięcey zasługuie na wspomnienie lex Julia et P. P. ponieważ ma wielki wpływ na prawo sukcessyine, lubo tylko de matrimonio naywięcey stanowi.

2. 5. Szczególniej to objaśnia uwaga
Schellinga

jam Tiberio populus in Comitia non conveniret ad creandos magistratus, ita res composita fuit, ut de qualibet lege ferenda, ut olim in Campo, in curia, disputaretur. Distinguebantur itaque etiam tum Leges a SCtis, ut id patet ex Taciti Annal. IV. 16. Ulpianus quoque in fragment. VIII. 26. testis est huius rei dicens: ad approbandam adrogationem illa aetate convocatum fuisse populum, seu potius lictores, (quot certo determinari non potest,) qui curias repraesentarent. Persaepe tamen leges commiscebantur cum SCtis, licet Ulpianus de Legibus ita nonnunquam loquatur, ac si viderit eas quotidie a populo ferri, vel rogari.

Moderante rempublicam Romanam Sulla lata est:

1. *Lex Cornelia de falsis*, et alia *Lex Cornelia*, in qua nonnulla *de injuriis* praescripta fuisse, suspicari possumus. Dicitur autem saepe illa Lex proprio nomine *de falsis*, scilicet *testamentis*, quia cautum hac lege fuit, ne eorum qui in potestatem hostium delati, in servitute vitam finierint, testamenta supprimerentur, vel falsa illis subiicerentur; ex qua lege derivanda est fictio legis Corneliae, de postliminio. Contrariam sententiam tuetur Bachius 115), dicens, antiquius esse jus postliminii fictione illa, ortum-

115) l. c. p. 177. 178. nota z

que in primis tempore bellorum Punicorum. Quod mihi falsum videtur, cum ex Historicis sciamus, quam a civibus male habiti sint illi, qui in potestatem hostium venerint (Livius XXII. 61). Quo itaque pacto credere vis in favorem eorum fuisse institutas fictiones, de quibus loquimur? Neque obstat Paulus, in Recept. Sent. III. 4. §. 8. legis Corneliae mentionem faciens, ut putat Stockmann editor Bachii, cum hic subintelligi debeat, fuisse extensam legem Corneliam, etiam ad hereditates legitimas. Nescio praeterea unde Stockmannus id expiscatus ~~fuerit~~: *beneficium Legis Corneliae* antiquius esse illa Lege? cf. Hugo R. RGesch. §. 487. nota 1.

2. *Aliam Legem Corneliam* fuisse de injuriis vulgo creditur. Contrarium patet ex Theophili paraphrasi ad Inst. IV. 4. §. 8. Verosimile est, fuisse hanc legem eandem, quae in Pandectis comprehenditur, sub nomine Legis Corneliae de sicariis,. nam si fuisset de injuriis lata, certo ~~vocaretur: *Lex Cornelia de sicariis*~~. Itaque, ut dixi, *nonnulla* solum de injurriis fuere in ea praeposita cf. Hugo l. c. nota 2.

3. Memoratu digna occurrit *alia Lex Cornelia*, non quidem a Sulla dictatore, sed a tribuno plebis, ejus nominis lata (quem Cicero oratione cujus fragmenta supersunt defenderat), ut praetores magistratum aggressi, quonam mo-

vid. apud Heineccium IV. 101. 5. 63/94.

† Od tego czasu kiedy wzięto pod opiekę prawa nieprzytomnych obywateli Rz. postanowiono zaiste i jus postlimini. Wiemy iż testamentami ich szczególniey opiekowała się lex Cornelia, która zaiste pierwsza takie prawo powrotu przypuszcza.

† Rozróżniano u Rzymian zabóystwa szczególniey dwoma sposobami 1, przez truciznę (venefic.) 2, mieczem (sica) à la banditto. W tym celu wydał Sulla prawo, nad którem komentarze liczni prawnicy Rz. pisali, których ułamki znaydują się w tytule Pandektów ad Legem Cornel. de sicariis et veneficiis. — Zdaie się że Sulla w tym prawie obiął także przepisy względem rozmaitych de injuriis, lubo wielu twierdzi: że prawo wniesione przez niego de injuriis, obeymowało przepisy de sicariis. Podobnieyszém iest do prawdy, że ustawa wydana o przestępstwie większém mnieysze obeymowała aniżeli przeciwnie. Nawet i napis tytułu Pandektów to potwierdza. — Podpadał karze kryminalney i ten który niewolnika zabił fr. 1. §. 2. D. ad L. C. de sic. [illegible] wspierał; o tém mówi [illegible] obszernie Heinecc. IV. 10. §. 58. 199.

† odkryte przez Maja

do jus dicturi essent, proponerent, atque ex suis edictis perpetuis jus dicerent 116) Bachius l. c. p. 215 nota m. qui edictorum perpetuorum originem ab Hadriani aetate repetit, scribendum esse putat apud Asconium, pro verbo perpetuis, *perpetuo*. Sed nulla emendatione opus erit, si ea, quae de edictis perpetuis supra diximus, (uberius hanc rem infra tractaturi) observare volueris. De ipsa lege paucis agamus. Primum observandum est, mentionem in ea occurrere Praetorum; sed quorumnam quaeri potest. Equidem nollem affirmare, solum, hos praetores qui Romae jus dicebant eam legem spectasse, sed illos etiam qui provincias moderabantur subintelligendos esse dixerim. Neque inde probari, quemlibet praetorem perpetuo observare ea debuisse, quae in edicto antecessoris sui invenerit, ut Bachius l. c. putat, supra a nobis prolata docent. Quid itaque hac lege a Cornelio tentatum fuerit, varia proferri possunt et prolata sunt a Hugone 117), ex cujus opinionibus haec mihi in primis placet, Cornelium hac lege id assequi voluisse, ut Edicta praetorum ab eo inde tempore accuratiora componerentur. Verbum hoc ita interpretari nos posse, patet ex illis

116) cf. Asconius Pedianus in argum. ad Orat. Ciceronis pro C. Cornelio Majestatis reo.

117) §. 288. R. RGesch.

locis, quos Forcellini, s. v. *perpetuus* collegit. Quomodo autem edicerent praetores, partim ex his quae supra proposuimus, partim ex Cicerone de Off. III. 20. patet, qui cujusdam Marii Gratidiani meminit, una cum collegio tribunorum edictum componentis, quod postea, illis non adhibitis, solus plebi evulgavit. Caeterum fatendum est, admodum dubia esse omnia, quae de hac lege scimus, cujus ne Pomponius quidem cum de Edicto praetorum loquitur, ullo verbo mentionem facit.

Ante Augustum fuerunt leges latae:

4. *Lex Falcidia* a C. Falcidio Tribuno plebis, ne liceret ultra dodrantem hereditatem legatis exhaurire et si plus legatum esset quartem partem heres detrahere posset (Gaii Comment. II. 227) Cautum itaque hac lege fuit, et provisum, ne hereditates legatis oneratae repudiarentur, atque vicesima hereditatis in aerarium deferretur. ~~Si recte hanc legem consideramus,~~ Falcidius, ut eo magis aditionem hereditatis a herede accelerarei, ~~eam~~ tulisse videtur, ~~quod facile fieri posse cognovit, si~~ rationem ~~habuerit~~ bonorum, a testatore mortis momento relictorum. Nec minus id tentavisse apparet, ut pars quarta bonorum heredi relinqueretur. Postea cautum est ut cuique singulari hereditati haec lex adaptaretur.

† Interdum perpetuus est generalis, universalis, et semper eorum aut veritatem habens. Cic. de Orat II. 33. Zaiste, co nie jest do doskonałości zbliżonym nie może bydź stałym. Dlaczego to był za sens: ustanowił Cornelius żeby się trzymano tylko edictum perpetuum (wieczny) nie pozwalając go uzupełniać przez Edicta prout res incidit. – Ale zaiste miał w myśli że te Edykta tak powinny bydź perpetua do doskonałości zbliżone, żeby się obeszło bez zmian. [illegible] Koester de annuis legatis 1119. (suo loco): Edictum perpetuum [illegible] Praetores ex edictis suis perpetuo ius dicerent. Id non ejusmodi fuit, ut Edictum ob hoc forte Praetore propositum etiam sequentibus normam praescriberet, sed id tantummodo praeceptum videtur, ut Edictum simul esset propositum, mutare huic non liceret Praetori. – Sic perpetuae ex jure Justinianeo actiones sunt, quae 30 vel 40 annorum lapsu possunt amitti. Sic denique dicitur nox perpetua, biennium perpetuum, legatum perpetuum. § 9.

‡ Ponieważ było niebezpiecznem uważać stosunki majątkowe między testatorem a jego sukcessorem za życia, postanowiono utworzyć bilans całego majątku po śmierci testatora.

I A zatem dawniey nie odciągano 1/4 majątku w ten raz, kiedy testator ustanowił legataryuszów; później pozwolono nawet od fideikomissów odciągać. – Justynian N. 1. cap. 1. 2. ustanowił: że wolno jest testatorowi zakazać odciągania 1/4 Falcid.

† W tych miejscach wyraźnie jest napisano, że Falcidią nazywano część należącą się sukcessorom fr. 8. §. 11. D. de inoff. testam. Zdaje się zatem, iż redukowanie tej części (portio legitima) dopiero później nastało. V. [illegible] [illegible] [illegible] und [illegible] [illegible] 1821. p. 50.

† Ostrowski w Rozdz. III. tyt. 2. §. 2. utrzymuje że to pochodzi z prawa Rz. Czy Ostrowski sądzi, że tak nazywała Lex Falcid. u Rzymian?

Quartam eam partem, a herede detractam appellant Recentiores *Quartam Falcidiam.* Receptum denique fuit, ut nonnullis consanguineis relinqueretur ab herede certa pars hereditatis, quae appellabatur *Legitima portio*, vel ut nonnunquam dicitur *Falcidiae quantitas.* Incertum tamen est, utrum id in lege Falcidia ab initio comprehensum, an seriori tempore additum fuerit. Cujacius putat id cautum fuisse per legem Gliciam, cujus mentio occurrit in superscriptione fr. 4. de inofficioso testm. Sed errare eum tam ex his locis quae Brissonius s. v. *Falcidia* citat, quam ex c. 28. C. Th. VXI. 8. patet. In legibus Francorum appellatur portio heredibus a testatore relinquenda Falcidia 118), in statutis vero Regni Poloniae occurrit mentio quartae, sive (ut in Volum. Legum VIII. p. 166) *Juris Falcidii* in venditione bonorum obaerati debitoris, *detrahendae.* Cuique enim creditorum, licet tempore prior contraxisset, quartam partem debiti reliqui creditores detrahebant, ut *omnes* creditores pro *aequa parte* damnum paterentur.

5. *Lex Julia et Titia*, a M. Titio cum J. Caesare Octaviano III. Consule lata, ut praesidibus provinciarum idem jus esset in tutoribus

118) Hugo l. c. §. 289. nota 1.

dandis, quod in urbe ex lege Atilia praetoribus, datum erat. Videtur haec lex olim duplex fuisse, alia lex Julia alia Titia post illam legem data; quod apparet ex verbo *praesides*, qui magistratus sub Imperatoribus invaluit, nisi suspicaris hoc loco interpolatum verbum *Propraetoris*, vel *Proconsulis*.

6. *Lex Plautia*, ne usurparentur res vi ereptae (Gaii Comment. II. 45). Et

Lex Julia repetundarum, ne res provincialibus hominibus per vim ereptae usucapi possent, neque illae quibus provinciales corrupissent praesides.

7. *Lex Scribonia viaria*, quae eadem esse videtur, quam sub nomine legis Scriboniae Cap. XIII. explicuimus.

Ex Gaii Commentariis innotuere:

8. *Lex Julia* de bonorum venumdandis eorum qui iis cesserunt, (Gaii Comment. III. 78).

9. *Lex Aebutia* et duae *Leges Juliae* de legis actionibus subferendis (Gaii Comment. IV. 30.)

10. *Lex Julia judiciaria*, qua cautum erat, ut, nisi in anno et sex mensibus legitima judicia fuerint judicata, exspirarent, (Gaii Comment. IV. 104.)

Sub Augusto latae fuerunt:

11. *Lex Julia de fundo dotali*. Haec lex duplici nomine occurrit, *de fundo dotali* et *de*

Pra
ra
Tó
wy

Nı
nie
no
io

Uy
bra
ni

Mi
w
Br
pr
o

† Prawo to wspomniał Juliusz Cezar, czyli iak mówi Cycero w listach ad divers. VIII. 7. porbie-rawszy dawne prawa za Rzeczp. stanowione w tey materyi, wydał ustawę ze 100. rozdia-łów składaiącą się, że każdy urzędnik któryby się dał na prowincyi przekupić ma bydź wygnaniem lub śmiercią karany.

‡ Wielka iest sprzeczka o prawie Scribonianskim, wspomnionem w rozdz. XIII; wielu albowiem niestrafiło na to, że Lex Scribonia zniosła przedawnienie praed. urbanor. Tenże sam trybun posta-nowił rozmayte urządzenia względem dróg, a szczególniey żeby opłacano od wozów wszelkiego rodzaiu psuiących bruk;

+ Ustępował wierzycielom dłużnik dobra 1, albo przez ugodę z niemi 2, albo z wyroku pretora trali ie wierzyciele rzekli się nie stawił w sądzie (latitavit), lub za ukrywaiącym się sików nie zgryft. Utrzymywano w ten czas, że opuścił swóy maiątek na rzecz creditorów.

‡ Mieysce to z Gaia iest bardzo ważnem. Dowiadujemy się z stąd: że judicia legitima nazy-wały się sądy odbywane w Rzymie i na sto kroków za miastem, między obywatelami Rzymskiemi. Sądownictwo na prowincyach między obywatelami, chociażby się i podług praw Rzymskich odbywało, nie nazywano legitimum judicium. — Przeciąg iego sądownictwa oznaczyło lex Julia.

†) Juliusz Cezar, widząc bezludność Rzym. po tylu woynach domowych, postanowił prawo zaś z- wiązane na wzajem żyjących w małżeństwie, stanowiąc względem cudzołóstwa i posagu żony. 1, gdyby się dopuściła żona cudzołóstwa, podpadała karze relegacyi, konfiskowano iey połowę posagu a 1/3 majątku 2, jeżeli mąż, również tey karze podpadał i tracił połowę majątku 3, posagu żony żadnym sposobem obciążać nie mógł,

†) Ta przedaż musiała się odbydź p. alienatio, czyli abalienatio t. i. przedaż formalna, cf. Savigny in Abh. a. d. J. 1814–1815. Ale tym sposobem musiały być przedane tylko grunta in Italico solo, t. i. we Włoszech, lub miastach na prowincyach cum Jure Italico. — Justynian zakazał przedaży, chociażby żona i zezwoliła c. un. §. 15. C. de Rei U. Act. — Lege Julia de adulteriis cautum est, ne marito adulterum occidere liceret, nisi iste ex hominum infamium numero sit, v. c. qui auctoramento rogatus sit ad gladium. Auctorari ad gladium est promissio jurejurando hominis liberi, se magistro gladiatorum praestita, se passurum uti uratur, vinciretur, necareturque (Dirksen p. 95. l. l.).

adulteriis. Cautum ea est, ne maritus fundum dotalem, quamquam ejus dominus esset, vendere possit. Vulgaris hucusque opinio erat cautum hac lege fuisse tantum de fundis in Italico solo; Gajus (in Comment. II. 63.) nos docet, dubitari de hac re an etiam ad provincialia praedia pertineat. Praeterea cautum fuit, ut maritus vendere posset fundum consentiente uxore, non posset vero pignori dare etiamsi consensisset.

12. Lex *Aelia Sentia.* Quotuplici numero occurrat supra monuimus. Apud Ulpianum mentio fit legis *Asciae*, et legis *Mensiae*, quae vocabula corrupta esse videntur, cum legendum sit lex Aelia Sentia. Lex autem Aelia Sentia 119) vetuit domino obaerato, et minori XX. annis, servos manumittere, excepto servo, solo et necessario herede instituto; cautum praeterea fuit, ut servus nisi triginta annorum major sit, et ex jure Quiritium domini, justa ac legitima manumissione non liberetur, id est, vindicta, aut censu, aut testamento (Gaii Comment I. 17). Si aliquid deerit, servus manumissus Latinus fieret. Concesssum tamen fuit, ut si neutrum accidisset, et servus manumissus fuisset, causa apud consilium probaretur, quod ad-

119) cujus multa capita collegit Heineccius Antiquit. I. 6. 12.

hibebatur in urbe Roma quinque senatorum et quinque equitum Romanorum puberum; in provinciis autem viginti recuperatorum civium Romanor. (Gaii Comment. I. §. 20. 38.). Quod si servus malae notae esse inveniretur, praescriptum fuit, ut esset conditionis dediticiorum 120)

13. *Lex Fusia Caninia*, a C. Caninio Gallo lata de numero servorum testamento manumittendorum, ne testator, multos servos manumittendo, hereditatem exhauriat 121).

14. *Lex Julia* et *Papia Poppaea*. De hac lege ut diximus uberrimum Commentarium scripsit Heineccius; ex eo itaque et Hugone, additis observationibus nonnullis Bachii, quid nobis potissimum videbitur, in medium proferemus. Dicit Heineccius: nihil illa lege vidisse Romam prudentius scriptum, nec errare eum, qui eam rogationem praecipuam fuisse censeat principatus ab Augusto instituti firmamentum. Causa ferendae legis honestissima; ut Romani,

120) cf. Gaii Comment. I. 13. Lege itaque Aelia Sentia cavetur, ut qui servi a dominis poenae nomine vincti, sint, quibusve stigmata inscripta sint, deve quibus ob noxam quaestio tormentis habita sit, si in ea noxa fuisse convicti sint, quive (ut) aut ferro aut cum bestiis depugnarent traditi sint, inve ludum custodiamve conjecti fuerint, et postea vel ab eodem domino vel ab alio manumissi, ejusdem conditionis liberi fiant, cujus conditionis sunt peregrini dediticii.

121) Gaii Comment. I. 42--47.

† Sprawiedliwie mogło uwolnienie nieformalne n. p. jeżeli ocarał nagłą potrzebę czynności; lub jeżeli n. p. niewolnik był samego pana bratem naturalnym.

† Kto miał niewolników 3, mogł wypuścić na wolność 2. Kto 10 – 5. Kto 30 – 10. Kto 100 – 25. Kto 500 – 100. Liczba 100 była normalną, więcey nie można było usamowalniać, chociażby i naywięcey było niewolników. Ulp. Frag. I. 24. – Si plures quam lex permiserat essent manumissi: illi tantum qui priores erant nominati, aut certe descripti, libertatem consequebantur. Si plures manumissi, nemo nominatus aut descriptus: omnes in servili conditione permanebant. Quod et tunc eveniebat, si testator in fraudem legis servorum nomina in orbe circuli scripsisset. Heinecc. I. 7. §. 5.

† Znayduią się w Fragmentach iego od Lit. XIII — XVIII.

‡ Pierwszy raz naypierwiey Augustowi rozciągnięto to prawo do uwolnienia się, ponieważ chociaż i nie miał żadnych dzieci mógł zostać przez dyplom Cesarski oycem.

‡ Jak Heineccius twierdzi prawo tego narzuciła iuż za Rp. ustanowione względem Westalek, toż samo i Cicero zowie takie prawo. — Nasze prawo wymagało, aby ktoś niechcąc podpadać karze ustanowioney miał z prawego małżeństwa dwa dzieci. Za tém nie było dosyć mieć w małżeństwie dla uwolnienia się od kary.

adulteriis et vagae Veneri adsueti, praemiis et poenis ad ducendas uxores et prole locupletandam rempublicam, adducerentur. Haec lex plurima nomina habet, dicitur enim: lex Julia et Papia Poppaea *de maritandis ordinibus*, *de Caducis*, *lex Caducaria*, *de poenis coelibatus et orbitatis.* Apud Ulpianum sex tituli ejus legis inveniuntur, plurimis in locis vel lacerati vel manci. In Commentariis Gaii nulla rubrica illis titulis Ulpianeis respondet, nec apud veteres octo JCtos, 122) qui de hac re scripserunt, aliquid certi occurrit, unde solida doctrina de hac lege percipi possit. Praecipuum fundamentum hujus legis Augustus jecit, cum in petendis gerendisque magistratibus eos, quibus plures liberi essent, praeferri jussisset, ut semper esset in manu principis, quos vellet magistratus creari.

Ne autem hanc legem Papiam Poppaeam cum multis aliis legibus Papiis commisceamus, meminisse sufficiet, plurimas ante hanc legem ejusdem nominis a Heineccio citari 123). Nostra autem lex nomen sumpsit a duobus consulibus Papio et Poppaeo. Non excusabatur hac lege qui nondum effoeta aetate in prole deesset alteruter sexus, neque eum qui vetulam

122) hi sunt: Celsus, Terentius Clemens, Junius Mauricianus, Marcellus, Gajus, Ulpianus, Paulus.
123) p. 7—10. Commentarii ad hanc legem.

aut sterilem, eamve, quae per aetatem mulie bris patientiae legem accipere non posset, domum duxerit, nisi superinduxerit foecundam. Sed singulatim utramque legem i. e. Juliam, et P. Poppaeam percurramus. Quarum prima, id est Julia, licet ante legem Papiam Poppaeam, (cum haec anno 762. U. C. illa vero 753. U. C.) lata esset, tamen cum utraque lex eodem tendat, et circa unam eandemque rem versetur, utrius explicationem conjungere placuit.

Lege *Julia* constitutum fuit: ut quilibet sive mas, sive femina, viginti annis major, (neque tamen sexagenarius si masculus, si vero femina ne quinquagenaria) nuptias contrahat, et quidem (quod scimus,) ut compar connubium, ineat, vel si id non possit, ut saltem concubinam alat liberorum procreandorum causa, (fr. 1. D. de concubinis). Concessit autem Augustus concubinas loco uxorum legitimarum habere, ne contra legem ejus facerent Senatores qui ob paupertatem compar connubium inire non possent. 124) Liberi autem ex matrimonio procre-

124) Quas autem feminas uxores ducere prohibitum hac lege sit; Ulpianus in fragm XIII. 1. 2. his verbis dicit: „Lege Julia prohibentur uxores ducere Senatores „quidem, liberique eorum libertinas, et quae ipsae, quarumve pater, materve artem ludicram fecerit, item corpore quaestum facientium. Ceteri autem ingenui prohibentur ducere lenam, et a lenone lenave manumissam,

† Poszło to w 2 lat później w zapomnienie, skąd Sch. Persicianum. Hist. p. 116.

† Tak dalece w tym punkcie sobie postępowano, że małżeństwo zawarte z osobami które prawo wzbraniało, nazywano <u>incestum</u>; przeciwnie w prawie kanonicznem i prawach nowszych, co innego przez incestum rozumiemy.

† Gazeta Literacka Nro 44.

‡ Id tamen monendum esse puto, vulgo quaesitos sive spurios non tantum eos vocari, quorum mater corpus vulgaverit, aut victum vulgo quaesivit, sed generaliter eos hoc nomine designari, qui patrem demonstrare non possunt, (patrem autem nuptiae demonstrant), vel qui possunt quidem, sed eum habent, quem habere non licet, ut liberi ex incesto matrimonio nati. Heineg. p. 22.

ati appellabantur *legitimi*; procreati vero ex concubinatu, dicebantur respectu patris *liberi naturales*, respectu vero matris, *vulgo concepti*, *vulgo quaesiti*, *vulgo parti*, (Gaii Comment. I. 64). quod tamen non significat, matrem liberorum illorum habere *corpus vulgare*, vel eam quae *victum vulgo quaerat*, sed illam quae extra matrimonium liberos peperit. Designant etiam illa vocabula liberos tales, qui habent patrem, quem habere non licet, (fr. 23. D. de Statu homin. Ulpianus ~~in fragm.~~ V. 7.). Cautum quoque fuit, ne aliquis sponsam decenni minorem habeat, desponsamque intra biennium domum ducat; utque faeminis a morte viri biennii, a repudio anni et sex mensium vacatio esset, neque mulier prohiberetur nuptias contrahere ob conditionem, ob juramentum praestitum, vel ideo quod tutorem ad dotem dandam, dicendam, vel promittendum (Gaius in Comment. I. 178.) non habeat; vel quod pater nuptias contrahere eam prohibeat. Quicunque uxorem habuit, quam ei non licuit habere, ex hac lege, non putabatur vivere in matrimonio, sed dicebatur *coelebs*.

Accuratius omnia definita erant lege *Papia Poppaea*; qua cautum fuit ut civis Romanus

„et in adulterio deprehensam, et judicio publico damnatam, et quae artem ludicram fecerit: adiicit Mauricianus, „et a senatu damnatam."

(et quidem mas vicessimum quintum annum, non vero sexagenarius; femina vero annum vicesimum, non vero quinquagenaria) liberos habeant, ita ut si quis secundum hanc legem liberos tres Romae natos incolumes, qui quatuor in Italia, quinque vero in provinciis habuerit, immunitatem consequeretur. Adquirebat ius Quiritium tam Latinus quam Latina certo numero liberorum procreato; libertinus ab operis patrono praestandis, mulier vero ab tutela liberabatur, (Gaius in Comment. I. 145). Nec minus cautum ut libertus centenario minor patrono ex suis bonis nihil relinquere cogeretur, minor vero centenario partem virilem; utque filia patroni, ejusque uxor, haec marito illa fratri suo, par haberetur in hereditate liberti capienda. Qui autem orbus liberis esset, vel qui non esset maritus, ex testamento extranei dimidiam partem hereditatis debitae perciperet, ex testamento vero uxoris nihil praeter certam quantitatem et usumfructum totius hereditatis, vel dominium tertiae ejusdem partis consequeretur. Quod si apparuit aliquis, qui hereditatem relictam capere non posset, ob causas lege praescriptas, hereditas ejus dicebatur *caduca* et cedebat fisco, atque si aliquis Romanorum civium, heres pro parte vel legatarius institutus, licet adfinitate nec heredi nec testatori conjun-

ctus, modo liberos habuerit, adiit, id quod caducum factum est, vindicare potest. Ad hoc institutum alludit Juvenalis Satyr. IX. 86. ubi quidam adulter maritum ita alloquitur:

Jam pater es: dedimus, quod famae opponere possis:
Jura parentis habes, propter me scriberis heres,
Legatum omne capis nec non et dulce caducum.

Praeterea patet id ex Ulpianeis fragm. XXV. 17. „qemlibet in fraudem tacitam fidem acomodantem nec caducum vindicare ex testamento posse, si liberos habeat." Quod Cujacius cum non intellexisset pro: si *liberos habeat* scribere voluit *si ex liberis exstat*; licet etiam ex titulo XIX. 17. fragmenter. Ulpian. hoc posset colligere, ubi scriptum est: „lege nobis adquiritur, velut caducum — ex legia Papia „Poppaea." Reliqua videantur apud Schultingium (ad Ulpianum tit. XIII. et locos Ulpianeos supra citatos,) nec minus apud Hugonem (R. RGesch. § 295. nota 6.).

Non refertur haec lex ad illos, qui reipublicae causa absunt, quibus et milites stipendia facientes adnumerantur. Hi enim, donec absunt, et intra annum postquam abesse desierunt, vacationem legis habent. Nec lex haec ad illos

refertur, qui jus liberorum impetraverunt. Dubium tamen est, utrum ad illos recte referatur qui nuptias vel concubinatum impetraverint, cum incertum sit, utrum nuptiarum vel concubinatus jus impetrari possit.

Praeter solidam partem quae *coelibi*, praeter decimam quae *superstiti conjugi* adimitur, omnia aerario cedunt, quae cessura essent heredi nisi mortuus fuisset, anteaquam testator supremam diem obiisset; vel bona ejus caduca fiunt, vel in causa caduci sunt. Nec minus tunc hereditas relicta aerario cedit, cum heres moritur ante conditionem expletam, et cum illi ut indigno hereditas eripitur. (Ulpianus in fragm. XIX. 17). Praeferuntur tamen aerario *parentes* et liberi testatoris, nec minus valet hic *jus antiquum in caducis.* Qui detulerit magistratui, incapaci relictum ex testamento esse, certam partem bonorum accipit mercedem.

de Trepliciis [illegible] of Schulting.

15. *Lex Junia Velleja* testamentaria, quae multos casus rumpendi testamenti olim ignotos abstulit fr. 29. §. 6. D. de liberis et posthumis.

16. *Lex Petronia,* qua cautum fuit, ne domini in servos suos admodum saevirent. Suspicari licet hanc legem libertati servorum favisse, cum id per legem quandam Petroniam factum sciamus; cf. Brissonius s. v. *Petronia*. cujus nobis [illegible] Modestinus (fr. 11. §. 2. D. [illegible] Cornel. de sic.) memoriam servavit. Dominis non [illegible] licet ad bestias depugnandas suo arbitrio servos tradere. [illegible] tamen judici servum, si justa videatur domini [illegible], [illegible] permisit. Hic certe verbis fuisse [illegible] Heineccius (l. c. p. 65) [illegible]: dominis in servos, praeter levem castigationem, animadvertendi potestas ne [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] decreto.

(De Nupt.)

I propter mutui adjutorii necessitatem, concessit Justinianus (c. 27. C. h. t.) matrimonia
mulieri quinquaginta annis minori cum sexagenario, item viro sexaginta minori
cum quinquagenaria. Gravina III. §. 36. — Ad vinculum matrimonii consensu stabi-
titulum nihil adjicit, juxta tritum illud: nuptias non concubitus, sed consensus fa-
cit. Vinnius § 39.

Ale ieżeli to nie nastąpiło, czy nie mógł taki Latinus stać się obywatelem? Mógł ieżeli powtórzył pan uwolnienie uroczystym sposobem (Gaius I. 17.); również iako i niewolnik mniey 30 lat maiący, uwolniony, ieżeli podług lex Ael. Sent. nie nastąpiła causa probati, byle pojąwszy niewolnicę a żyjący z nią in contubernio miał syna, w roku po iego uwolnieniu, ieżeli syn żył, otrzymywał obywatelstwo. Będzie wywód podług tegoż prawa Latinus (Gaius I. 32.).

Sub Tiberio *latae sunt leges*:

17. *Lex Junia Norbana*, de servis solemniter non manumissis, vel, ut Ulpianus (in fragm. I. 10.) ait, de illis servis qui inter amicos liberi esse jussi sunt. Cautum hac lege est, ut servi eo modo manumissi, (quorum libertatem praetor tuebatur, cum legibus ipsis servi eas tueri non possent), conditionis Latinorum coloniarum essent, unde nomen eorum *Junianorum*, a Junio consule latore hujus legis. Cum autem eo modo manumissi servi, nequaquam juris Quiritii participes fierent, recte Latinam libertatem quasi *per satyram inductam* Justinianns (c. un pr. C. de latina libertate tollenda) vocat. Brevi post statutum est, per legem Viselliam, sub eodem imperatore latam, ut Latinus, qui sex annis inter vigiles Romae militasset, jus Quiritium consequeretur (cf. Caput IX. Historiae Juris nostrae).

Sub Claudio

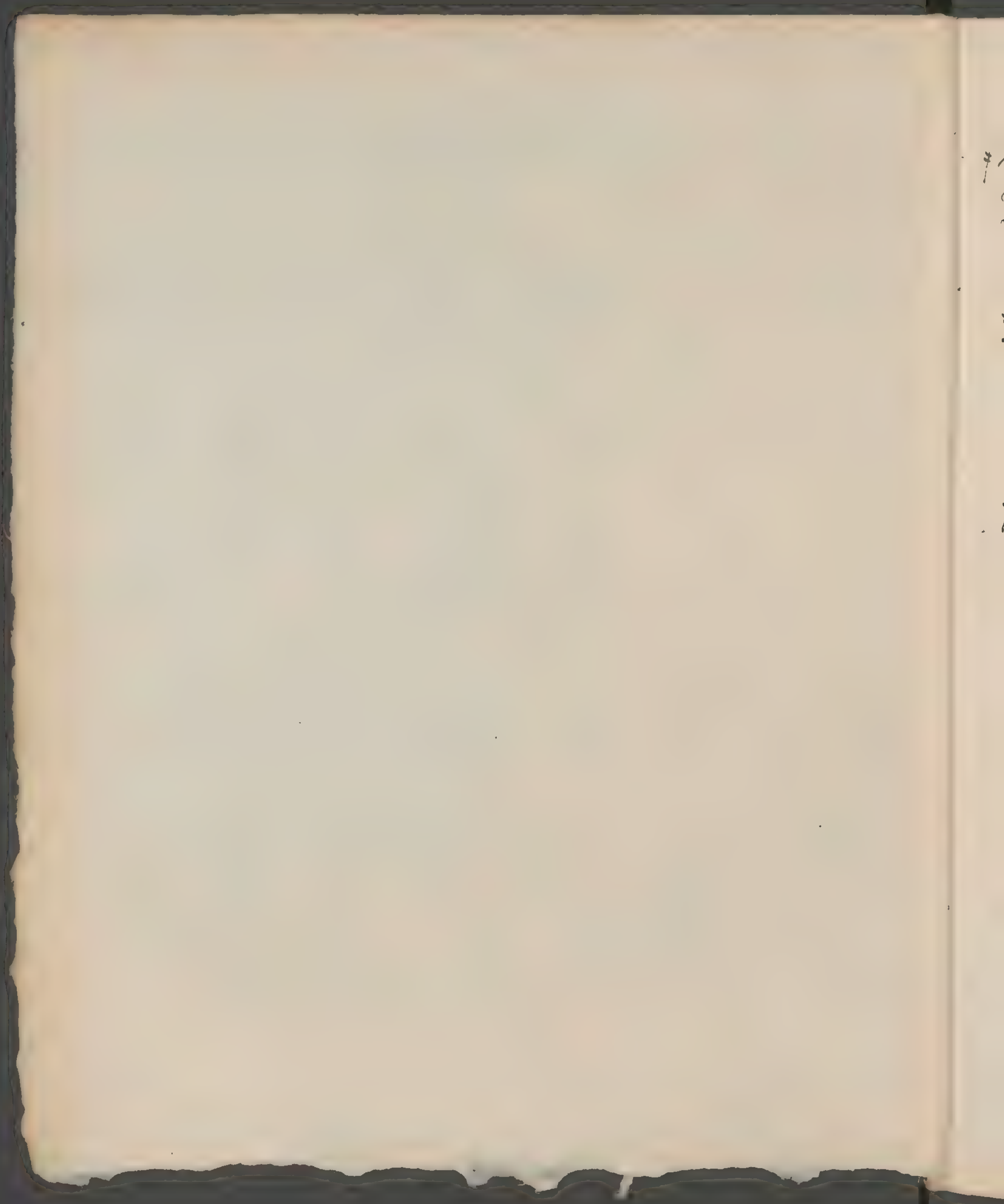
18. Lex *Claudia* de tutela feminarum tollenda. Meminit hujus legis Ulpianus in fragm. XI. 8. ubi tamen legitur, tutelam legitimam feminarum legem Claudiam *sustinere.* Cujacius ad h. l. suspicatus est, *subferre* quod ex Gaii Commentariis I. 157. probatur.

II. SCta:

Quo tempore leges cum respublica Romana

sub potestatem unius redacta erat, ferri desierint, certo determinari non potest. Quapropter id dixisse sufficiet, ut olim leges ita nunc SCta uberrimum fontem nobis fluere, ex quo doctrinae nostrae materiam abunde haurias. Multa eorum nomine ejus qui auctor condendorum illorum fuit non designantur, qualium exempla apud Ulpianum occurrunt. Major pars tamen invenitur eorum quibus nomen additur, a senatore ansam ei condendo praebente. Appellantur autem terminatione *producta* v. c. SCtum *Claudianum*; cum contra leges *brevi terminatione* occurrant v. c. *Claudia*. Occurrunt quidem leges etiam producta terminatione v. c. lex Corneliana (apud Ulpianum in fragm. XXIV. 5.) sed haec exempla rara sunt. Nomina autem SCtorum ut olim legum, a latoribus sive conditoribus eorum derivantur, tam Consulum quam Imperatorum. Sub Hadriano invaluit mos appellandi SCta ex nomine Imperatorum. Saepe itaquae invenitur SCtum *auctore* Divo Hadriano, vel, *ex auctoritate* Divi Hadriani conditum. Videntur nonnunquam Imperatores orationem egredi solitos fuisse, cum SCtum condendum suadebant, quod apparet ex fr. l. §. 2. D. de rebus eorum qui sub tutel. ubi scriptum est *preterea*, quod Hugo in *propterea* mutari vult. Dicebantur autem SCta condita esse ad orationem Imperatoris,

desic-
propter
SCta
octri-
Multa
iorum
empla
tamen
natore
autem
anum;
ant v.
pro-
(apud
exem-
t olim
m de-
orum.
SCta
inve-
el, *ex*
Viden-
egre-
suade-
eorum
quod
autem
atoris,

† W późniejszym wieku jednoznacznemi być zaczęły [?] Schol. Ernesti in Principio potestate omnia fuere, tamen in nonnullis rebus comitiorum quaedam solennia, servabantur, velut in Consulibus creandis cf. Excursus Ernesti ad Legem de Vespasiani imper.

† w Ulpiana fragmentach III. 4. 5.

† lex Voconiana Paul. R. S. IV. 8. 22.

[illegible]

quia ille oratione ad senatum habita eum persuadebat, vel persuaderi cupiebat quae fieri vellet, quae *persuasio* re vera non erat aliena ab *jussu*. Licet princeps multa ex arbitrio suo facere posset, attamen saepius multa Senatoribus exsequenda committebat, cum eos ex voluntate eligeret (cf. Reinoldi opusc. p. 393). Quo autem tempore SCta condi desierint, dubitatur. Id tamen quod multi affirmant, sub Hadriano id accidisse, idoneis argumentis quibus probetur, caret; cum et ipse Ulpianus dicere non gravetur (fr. 9. D. de SCtis,) „non ambigi senatum „jus facere posse." Potestatem SCt. condendorum nominatim senatui ademit Leo Philosophus (Novell. Leon. 78.).

SCta sub Augusto condita.

1. *SCtum* Silanianum, de quaestione de familia, propter necem domini, ante apertas tabulas testamenti, habenda. Institutum id libera republica obtinuisse suspicatur Bachius e Cicerone ad diversos VIII. 12. Cautum eo SCto fuit, ut quaestioni isti quinquennio praescriberetur, nisi plane quaereretur de parricidio.

2. *SCtum Anonymum* ut usus fructus etiam in rebus sic dictis fungibilibus concederetur.

SCta sub Tiberio.

3. SCtum *Libonianum*, quo poena Legis Corneliae de falso irrogabatur ei, qui quid aliud,

quam testamentum, falsum, sciens, signaverit, vel signari curaverit. Eodem etiam cautum fuisse videtur, ne quis sibi in testamento alieno legatum adscriberet. Conditum SCtum quoque suspicatur Bachius sub Tiberio de mathematicis eiiciendis.

4. *SCtum Persicianum*, ut sexagenariorum atque quinquennariarum nuptiae non essent, ac proinde vir et uxor perpetuis coelibatus poenis tenerentur. Conditum autem est hoc SCtum vicesimo quinto anno post legem Juliam et P. Poppaeam.

Sub Claudio.

5. *SCtum Largianum.* Ut bona Latinorum primum ad eos pertinerent, qui eos liberassent; deinde ad liberos eorum non nominatim exheredatos, uti quisque proximus esset. (Gaii Comment III. 63).

6. *SCtum Claudianum*, (quasi supplementum ad legem Cinciam est), quo pecuniis ob causas orandas capiendis positus modus usque ad dena sestertia, quem egressi repetundarum tenerentur.

7. *Aliud SCtum* ejus nominis, quo justae inter patruos fratrumque filias etiam in posterum statuerentur. Non multum post obroga-

tum est SCto Persiciano, cautumque ut major sexagenario si minorem quinquagenaria duxisset, perinde haberetur, ac si minor sexagenario id fecisset. Conditum fuit hoc SCtum in gratiam ipsius Imperatoris Claudii, qui, ut amori, quo erga Agrippinam fratris filiam flagrabat, satisfaceret, senatum ingressus teste Tacito (XII. 7. Annal), postulavit decretum quod exposuimus. Non refertur autem hoc SCtum ad nuptias contrahendas cum filiabus sororum, ~~ut docuit Cujacius (Observatt. XIII. 16.)~~. quod Ulpianus monet V. 6.

8. Celebre est SCtum hortatu Agrippinae a Pallante liberto propositum, a Claudio vero Imperatore ad patres relatum: „ut mulier in-„genua servi alieni amore bacchata, si invito „et denunciante domino in eo contubernio per-„severaverit, ancilla esset." Hoc SCtum praetoria insignia et quiquagies sestertium paravit auctori ejus. Justinianus id sustulit (c. un. C. de SCto Claud. tollend.) „ne (ut ipse ait) „ea „quae libera constituta est, vel semel decepta, „vel infelici cupidine capta, vel alio quocunque „modo contra natalium suorum ingenuitatem „deduceretur in servitutem, et esset pessimum „dedecus cognationis suae fulgori." Non concessit tamen id, vir humanissimus, servis vel adscripticiis, „ne," (verba ejus sunt), „paulatim hu-„jusmundi hominum conditio decresceret."

9. *SCtum Vellejanum*, de intercessionibus mulierum. Verba SCti exstant in fr. 2. §. 1. D. ad SCtum Vellejan. ad quae Ulpianus adnotavit, „hoc SCto opem latam esse mulieri-„bus propter sexus imbecillitatem, multis hu-„juscemodi casibus suppositis atque objectis.

10. *SCtum Macedonianum*, ne in mortem parentum pecuniae filiis familiarum foenori darentur. Unde nomen SCto adhaeserit varii varia protulere, quos Bachius l. l. p. 365 citat. Ansam disputationi dedit, quod SCtum hoc non a nomine conditoris, ut vulgo solet, sed ab alio quodam, (sive filius ille improbus fuit qui insidias patri struxerat, sive foenerator qui pecunias dederat) appellatur. Si tamen recte verba SCti, quae in fr. 1. D. de SCto Macedon. leguntur observamus, apparebunt falsa illa quae Bachius contra Theophilum disputavit, esse. Verba enim haec SCti. *cum inter ceteras sceleris causas Macedo, quas illi natura administrabat, etiam aes alienum adhibuisset* optime referuntur ad filium, aes alienum adhibentem.

11. In Institutionibus Justin. (§. 1. D. SCto Tertull.) occurrit mentio cujusdam SCti a Claudio Imperatore conditi, matri ad solatium liberorum amissorum legitimam hereditatem deferentis.

SCta sub Nerone *facta sunt:*

12. *SCtum Trebellianum*, (de quo cf. §. 6. Inst. de fidei commiss. heredit. fr. 1. §. 2. ad SCtum Trebell. Gaius in Comment. II. 253). Cautum hoc SCto fuit: „ut si non plus quam „dodrantem hereditatis restitueretur, in utrum-„que actiones hereditariae pro rata parte daren-„tur; in heredem quidem jure civili, in eum „vero, qui recipiebat hereditatem ex SCto Tre-„belliano, tanquam in heredem."

13. *SCtum Memmianum* constitutum fuit ne simulata adoptio in ulla muneris publici parte juvaret, ac ne usurpandis quidem hereditatibus prodesset. (cf. Taciti Annales XV. 19. et Lipsius ad h. l.)

14. *SCtum Neronianum*, ut, quod minus pactis verbis legatum erat, perinde esset, ac si optimo jure legatum fuisset. Verba *pacta* h. l. idem significare quod verba *concepta* et *legitima* probare vult Cujacius. Alii suspicantur pro pactis legendum esse *aptis*, *rectis*, vel *justis*, quod magis placet (Gaii Comment. II. 189 212).

3. Reliqua SCta sub hoc Imperatore facta videantur apud Bachium l. c. p. 373. 374.

Sub Vespasiano.

15. *SCto Pegasiano* condito cautum est: „ut ei, qui rogatus esset hereditatem restituere,

uncia
sextans
quadrans
triens
quincunx
semis
septunx
bes
dodrans
dextans
deunx
as

„perinde liceret quartam partem retinere, atque „ex Lege Falcidia ex legatis retinere ei conceditur„ (Gaii Comment. II. 254.). Hoc SCto itaque fideicommissarius heres perinde habebatur atque legatarius partiarius. Cautum praeterea eo scimus, ut heres cogeretur adire hereditatem eamque restituere etsi nollet, atque, si id fecisset, ne teneretur fideicommissarius heres quartam partem ei restituere. Ex Gaii Commentariis (II. 286.) discimus: Caelibes et orbos fideicommissa, ac legata et hereditates capere prohibitos esse, hoc SCto.

Sub Hadriano.

Condita sunt permulta SCta de quibus in Institutionibus dicturi sumus. Hic illa exponimus, quae nobis ex Gaii Comment. innotuere:

16. SCtum: ut liceret heredi rem ex hereditate usucaptam, ab eo, qui eam usuceperat, perinde consequi, ac si usucapta non esset (Gaii Comment. II. 57.).

17. SCtum: ut si vivo patre causa probata esset de conditione filii, omnimodo rumperetur testamentum; si vero post mortem patris ut praeteritus illud rumperet, non vero si in eo heres scriptus vel exheredatus fuerit deprehensus (Gaii Comment. II. 143.).

18. SCtum: ne etiam peregrini creditorum frau-

dandorum causa manumitterent (Gaii Comment. I. 47).

19. SCtum: ut ex Latino et Cive Romana natus civis Romanus nascatur (Gaii Comment. I. 86.).

20. SCtum: ut qui ignorante vel recusante patrono ab imperatore jus Quiritium consecuti essent, proinde haberentur ac si lege Aelia Sentia vel SCto ad civitatem pervenissent (Gaii Comment. III. 73.).

Sub Antonio Pio.

21. Celebre *SCtum* conditum fuit, *Tertullianum*, quod alii sub Hadriano (§. 2. Inst. ad SCtum Tertull.) alii sub Antonino Pio, conditum affirmant (v. auctores quos Otto citat ad h. l. Instit.). Illam opinionem licet Bachius tueatur (l. c. p. 445.), tamen eorum videtur verior, qui sub Antonino Pio promulgatum contendunt, cum eo imperante Tertuli Consulis mentio in Fastis occurrat. 125) Videntur itaque vel scriptores in nomine errasse, vel Tribonianus et consortes operis memoria lapsi, cum haec scriberent. SCto autem hoc constitutum erat, ut mater quae in manum non convenisset, ingenua trium, libertina quatuor liberorum jus habens, ad

125) cf. Fasti Consulares a. anno. U. C. 911.

bona liberorum, intestato, et sine liberis mortuorum, admitteretur.

Reliqua SCta quae sub eodem principe facta sunt, videantur apud Bachium l. c. p. 435

Sub Marco Aurelio.

22. Factum est *SCtum Orphitianum*, quo liberi ad bona matrum intestatarum admitterentur, et data est tam filio, quam filiae legitima hereditas, etiam si alieno juri subiecti sint, utque praeferrentur consanguineis et adgnatis defunctae matris (cf. pr. Inst. de SCto Orphit.).

Alia SCta eo imperante condita exponit Bachius l. c. p. 447. sqq. SCta sub sequentibus Imperatoribus usque ad Imperatorem Antoninum Caracallam facta, quaenam fuerint, in Institutionibus indicabimus, optime nos facturos rati, si ea, ut minoris momenti, cum ipsa theoria juris conjunxerimus.

III. Constitutiones Principum.

Sub nomine constitutionum intelligimus quodcunque imperatores praeceperunt fr. 1. D. de Constit. princ. Cum ab aetate Augusti principes Romani omnes magistratus dirigerent, mirum nobis videri non potest, constitutiones eorum plus valoris habuisse, quam magistratuum. In §. 6. Inst. de J. Nat. G. et C. dividuntur Con-

† queque idem fere sunt ac privilegia.

7) In nostro codice constitutionum duo praecipue constitutionum genera contineri neminem fugit, maximamque inter utrumque intercedere dissimilitudinem. Alterum genus eas complectitur, quae rescripta, alterum autem eas, quae leges edictales vocantur. Rescripta autem sunt epistolae principum, quibus ad instantiam alicujus in causa non litigiosa decernunt; decisio autem litis, juxta jus jam constitutum, adeoque novum jus non statuunt. Longe secus res se habet in legibus edictalibus; sunt autem constitutiones generales proprio motu emissae, quae plerumque jus novum sanciunt. Trebche de praerogativa hypoth. publ. et q. publ. Gott. 1820. p. 11. 9.

stitutiones Imperatoriae in *personales*, quae ad personam trahantur, et in *generales* quae procul dubio omnes teneant. Earum alterum genus praecipue est dignum quod a nobis diligentius observetur. Gajus (in Comment. I. §. 5.) et Theophilus (ad §. 6. Inst. h. t.) dividunt constitutiones Imperatorias in *Epistolas*, *Edicta* et *Decreta*; obliti rescriptorum, quibus solebant Imperatores casus singulares a personis privatis propositos decidere. Epistolas dicit Theophilus responsiones Imperatorum ad relationes Magistratuum. *Edictum* appellatur quodvis praeceptum, quod Imperatores Romani more magistratuum edere solebant. *Rescriptum*, quo principes de casu proposito rescribebant, nonnunquam in simili causa pariter respondentes, nonnunquam pro lubitu sententiam suam mutantes. Denique occurrunt constitutiones sub nomine *mandatorum* sive praeceptorum, quae Imperatores praesidibus dabant.

Has Imperatores scripto edebant. Constitutiones autem quas voce promulgabant, sunt vel *orationes*, in senatu habitae; vel *decreta*, sive imperiales sententiae in rei cognitione prolatae; quas Imperatores cum tribuni plebis, et primi praesidum provinciarum haberentur, decernere solebant.

A quo tempore Imperatores constiture incae-

perint, variae sunt opiniones. Nonnulli putant, seducti, ut puto, quod in corpore Juris Justinianei ea constitutio antiquissima sit quam Imperator Hadrianus ediderat (c. 1. C. de Testamentis, cf. Instit. §. 7. de Testam. ordinand.) primum ab illo inde tempore edixisse Imperatores, vel ne sibi desint, ab illo tempore decidisse res gravioris momenti. Hoc affirmat Hoepfnerus quem refutavit Hugo (in Civilist. Magaz. T. I. p. 74. 75. sqq.). Accedit quod in fr. 1. D. de testam: militis constitutionum *Divi Augusti*, *Titi*, *Domitiani*, *Nervae* et *Trajani* mentio occurrit, et in fr. 41. pr. D. de heredibus instituend. *Tiberii* constitutio memoratur. Alia opinio est, et hanc tuetur Bachius (l. c. p. 381. sqq.), Augustum constituere primum incaepisse, idque „Lege Regia, qua sancitum erat, ut quaecunque Imperator ex usu reipublicae, majestate divinarum, humanarum, publicarum, privatarumque rerum esse censeret, ei agere, facere, jus esset." Sed nihil opus est ut constitutionum edendarum jus inde derivetur, cum aliter sese cum Lege Regia rem habere supra diximus.

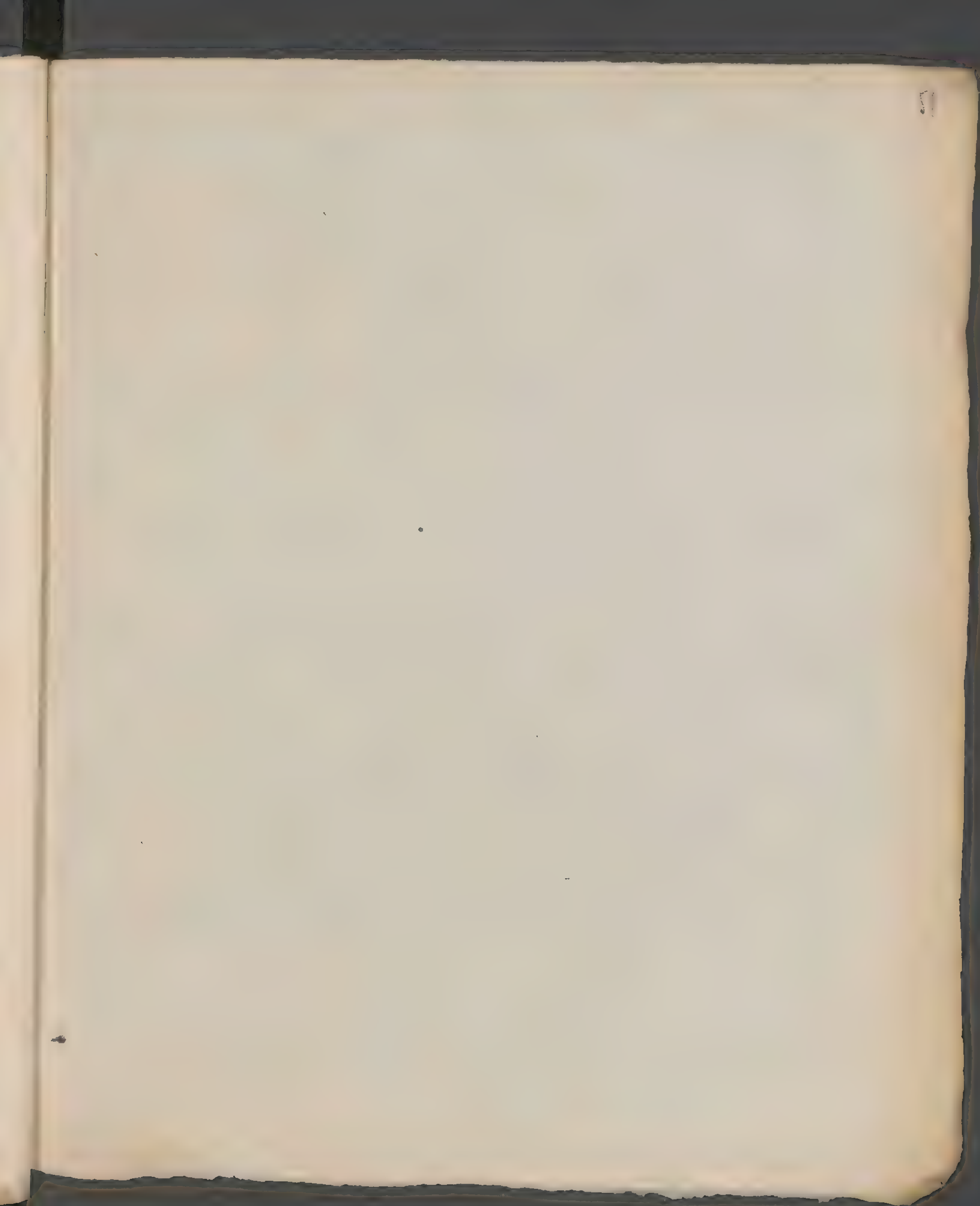
Denique si sub nomine constitutionum haec omnia intelligere volumus quae condita fuere a magistratibus non ordinariis, qualia multa Historici condita tradunt ab illis qui rempublicam oppresserant v. c. a Sulla, Pompejo et

Gibbon l. c. p. 120.

7 Otto p 11.

‡ Rozwiązuie w tey konstytucyi Hadrian pytanie, czy prawnie zaświadczył ten który iako wolny podpisał testament, a później się niewolnikiem okazał. — Ale iuż przed Hadryanem wydawali Imperat. constitution. nawet i w Greckim języku Dirksen I. p 41./4 Tém mniey zasługuie to na powątpiewanie po Hadryanie: a tém ~~mniey~~ bardziey co do iezyka Greckiego.

‡ Historya Edyktu, czyli Historya Literalny iest następująca: Justynian rozkazał Redaktorom swoim zebierać komentarze prawników Rzymskich i utworzyć je w Pandektach czyli Digestach. Komentarze zaś pisano tem sposobem że na początku każdego rozdziału zwykli byli kładść sam text, a potem obszerny rozbiór. Jak więc Komentarze podobne i sam text, i objaśnienia zamykaią. Rozrzucone zaś są wyjęte materye z Edyktu stósownie do rzeczy. Nowsi uczynili że tak wyjęte te materye rozłożone, iak były w samym Edykcie, lecz to mniej zdaie się, być podobnem do prawdy. Stąd dzielą się prawnicy 1, na tych którzy usiłują zebrać Edykt stósownie do porządku Digestów n.p. Ranchin 2, na tych, którzy, iak to uczynił Godefred w zebraniu Praw XII Tabl. stósownie do systematu przez siebie utworzonego, usiłowali Edykt pretorski przywrócić, tak n.p. Giphanius. Od wielu lat zaymuie się tem praca Haubold (Hugo's C.M. T.II, s.320).

F *constituendi* vocabulum omnino promiscue de edictis et de Sctis interdum usurpari, non desunt, quae ostendant, loca, ex eo maxime tempore, quo senatus orationes principum decretis suis exprimere et sequi solebat, Wenck l. c. p. 79.

Julio Caesare 126), falsa Bachius protulisse apparebit.

Haec sufficiant dixisse de historia Constitutionum. Quod autem nonnulla Imperatores per Mandata, nonnulla vero per Edicta, nonnulla denique per Constitutiones, per Rescripta, et id genus alia, deciderint, nullam causam proferre possumus, quam, decidisse eos prout illis visum. Praeterea nullibi gentium deprehenditur, ut hac solum non vero illa forma princeps decidat; cum par valor sit constitutionibus ejus quacunque forma constituere ei placuerit.

Enumerandae nunc essent singullatim praecipuae constitutiones Imperatoriae; cum tamen frustra talis labor susceptus foret (aliud est enim Leges, Plebiscita et SCta, aliud constitutiones enumerare velle) sufficiet, si de illis, prout videbitur, in Institutionibus dixerimus.

IV. Edicta Magistratuum.

Post legem Corneliam, diligentius quam olim accidit, Edicta componi coeperunt. Edebantur autem etiam sub Imperatoribus, tam a praetoribus, quam ab Aedilibus et Praesidibus provinciarum. Rarius tamen, praesertim a magistratibus in Urbe edictum esse, licet id Imperatores non prohiberent, dubio caret. Quod prae-

126) cf. Appianus de B. Civili I. 98. II. 13. 135.

cipue accidit ob JCtorum auctoritatem; quos quisque ab eo inde tempore consulere potius malebat, quam expectare edictum magistratus, cujus erat de ea re edicere. Utrum quilibet praetoris successor solitus fuerit Edicto ab antecessore suo condito nova quaedam addere, nescimus. Constat tamen sub Hadriano accessisse multa Edictis a *Salvio Juliano* JCto (cf. fr. 3. D. de Conjug. c. emancipat. liberis), proposita.

Hoc moti sunt illi qui vel Historiam Juris, vel res gestas Romanorum sub Imperatoribus scripsere,† ut crederent, statum Jurisprudentiae ab aetate Hadriani esse mutatum. Bachius l. c. p. 463. v. c. ut alios ommittam,‡ dicit: „visum esse Hadriano Imperatori perquam „necessarium et utile jurisdictioni magistratuum „certam formulam praescribere, cui omnes ad„stringerentur, a qua recedere non possent: et „juris studiosis certum juris honorarii quasi cor„pus componere: quo certior atque liquidior „fieret scientia. Igitur Hadrianum Imperatorem, „cum jure potissimum constituendo rempubli„cam fundare suscepisset, in primis Juris Ho„norarii componendi consilium cepisse: ut tan„dem aliquando magistratus, praecipueque Prae„tores, perpetuam certamque formulam, quasi „jurisdictionis legem, quam sequerentur, ha„berent. Itaque hoc Edictum Perpetuum com-

† Gibbon l. c. p. 119.

‡ Heineccius Oper. II. parte 2. [illegible] Historiam Edicti perpetui.

quos
na-
cu-
rae-
es-
ci-
sse
3.
ta.
u-
o-
u-
a-
i-
m
m
l-
et
r

„positum collectumque esse ex Preetorum Edi-
„ctis, quae tum extabant: ad usum istius tem-
„poris, omissis inutilibus, immutatis veteribus,
„adiectis etiam novis quibusdam capitibus"
idem scriptor affirmat, atque ut omnia protu-
lerit quae nostris temporibus accidere solent
cum juris Codices conduntur, opinionem Ma-
scovii sequutus, dicere non dubitat: „refri-
„xisse ab eo inde tempore studia sectarum
„videri"

Si diligenter intuebimur, quae hic referun-
tur, omnia argumenta, quibus opinionem suam
Bachius, aliique, probant, non satis idonea ap-
parebunt. Spartianus enim, qui omnium, quos
hucusque novimus, uberrime vitam Hadriani Im-
peratoris descripsit, de mutato illo statu Juris-
prudentiae sub Hadriano, ne verbum quidem
protulit. Neque Eutropius (VII. 9.), nec Eu-
sebius (in Chronic.), aliud quicquam de Salvio
Juliano, cui id negotium ab Hadriano datum
esse fertur, dicunt, nisi *edictum perpetuum eum
composuisse.* Aurelius Victor (in Caesarib. cap.
19.) id ipsum dicit de imperatore Didio Ju-
liano, quae ejus verba referenda esse ad Sal-
vium JCtum, observaverunt viri docti. Si Sal-
vius Julianus idem fecisset sub Hadriano, quod
Tribonianus sub Justiniano fecerat, et quod *Car-
merus*, *Zeillerus* et *Portalis* nostris temporibus

ad finem perduxere, potuerintne Historici rem tantam silentio praeterire? Sed ex solidioribus argumentis egrediamur, ad refellendam opinionem Bachii. Si omnia ea loca quae Lexicographi s. v. *componere* collegerunt inspexerimus, apparebit id verbum non solum significare *in unum redigere ordinem*, sed etiam, *in meliorem ordinem omnia redigere*; et hac significatione utitur Victor, cum dicit Salvium Julianum, edictum composuisse. Alia loca, quae illi e Victore citato respondent sunt: 1.) Cicero pro Tulio c. 6. (edit. May) ubi legitur: *hoc judicium primus composuit* 2) §. 1. Inst. de Exceptionib. 5. fr. 2. §. 44. D. de O. J. quo loco Pomponius de Ofilio dicit: *edictum primum eum diligenter composuisse, cum ante eum Servius duos libros ad Brutum perquam brevissimos reliquerit* 4, Cicero de Oratore I. 41, ait: desiderari JCtos *qui illa artificiose digesta* (Jus Civile putat) *generatim componerent.* Nec minus de Legibus I. 5. dicit: *composita esse et descripta jura et jussa populorum.* Denique Pomponius fr. §. 5. d. t. *juris compositi a prudentibus* meminit. Accedit, auctoritas Paeanii, Justiniano Imperatori coaequalis, affirmantis: Edictum perpetuum sub Hadriano conditum appellari sua aetate *Edictum Hadriani.* Utcunque est, apud nullum JCtum Romanum, quorum fragmen-

menta ad nostram pervenere aetatem, neque in Commentariis Gaii, ulla mentio talis mutationis occurrit. Nec obstant fr. 1. D. Quod metus causa, fr. 1. §. 1. D. Commodati vel Contra, fr. 4. D. de Itinere actuque privato, c. 19. C. ad SCtum Velleianum in quibus mentio *Edicti perpetui* deprehenditur, nam, ut recte observavit Hugo, nihil opus est ut ad hoc edictum id referamus, cum et libera republica vigente, perpetua edicta conderentur. Immo ut supra diximus in fr. 7. D. jurisdictione distinguit Ulpianus inter edicta jurisdictionis perpetuae causa, atque inter edicta proposita prout res incidit. Unde apparet, observante Noordkerkio (Obs. Decas p. 160), licuisse etiam post compositum perpetuum illud Edictum praetoribus addere ex suo arbitrio ad Edicta/ Quod cum ita est, quis putabit, si id non licuisset illis, ausos fuisse Praetores mutare ea que in Edicto perpetuo inveniebantur, vel contra voluntatem Imperatoris Hadriani Edicto quaedam addere?

/vel nova condere, ut e Modestini lib. 2. Regular. fr. 52. §. 6. D. de O. et A. nascitur: Jure honorario obligamur ex his, quae Edicto perpetuo, vel Magistratu fieri praecipiuntur, vel fieri prohibentur.

Non negamus inveniri duo loca in Codice Justinianeo, quae nostram opinionem quodammodo refellere videntur. Sunt autem 1) const. *Tanta* §. 18, ubi legitur: „Si quid contigerit, „Augustum imploretur remedium: quia ideo „Imperialem fortunam rebus humanis Deus

„praeposuit, ut possit omnia quae noviter con-
„tingunt, et emendare et componere, et modis
„et regulis competentibus tradere. Et hoc non
„primum a nobis dictum est, sed ab antiqua
„descendit prosapia: cum et ipse Julianus, le-
„gum et edicti perpetui subtilissimus conditor,
„in suis libris retulit: ut si quid imperfectum
„inveniatur, ab imperiali sanctione hoc replea-
„tur. et non ipse solus, sed et Divus Hadria-
„nus in compositione edicti, et Senatus con-
„sulto quod eam secutum est, hoc apertissi-
„me definivit, ut si quid in edicto positum non
„invenitur, hoc ad ejus regulas, ejusque con-
„jecturas et imitationes possit nova instruere
„auctoritas." Id repetiit princeps sacratissimus
in c. 3. §. 18. C. de Vetere Jure Enucleando,
quod jam §. 18. ej. const. dixit addens: „li-
„brum Juliani *perbrevem* fuisse," quod mini-
me respondet illis, quae ex aliis auctoribus sci-
mus „constasse opus Juliani nonaginta libris."
Verba itaque illa Justiniani referenda esse puto
ad opus aliud, quod ad edictum scripsisse
Julianum constat (ex fr. 1. D. de his qui no-
tantur infam).

Ut ad rem revertar, fateor, ex his locis ap-
parere, Hadrianum Imperatorem participem fu-
isse operis Salvi Juliani, sed quatenus parti-
ceps fuerit, id quaeritur. Quid si dicamus cum

A za tem pisał Salvius Julianus dwa dzieła iako komentarz nad Edyktem czyli dzieło o Edykcie a to na wzor Hadryana, nie wspominaiąc względzie aczby ien Edykt miał od tego cesarza miejsce Księgi Praw zastępować.

że od tego czasu przestali inni Urzędnicy Edykta wydawać, ponieważ już był ogólny zbiór Edyktu

Hugone, JCtum nostrum opus suum dedicasse Hadriano, et quidem inscriptum *Hadrianus* vel *ad Hadrianum?* Praeterea aliud est quod proferri potest. Scimus sub Hadriano institutos fuisse Quatuor Consulares qui in totidem partes divisa Italia jus dicerent. Putarem itaque, ad illos Hadrianum opus Salvii Juliani misisse, secundum quod jus dicerent. Nec minus proferri posse videtur, SCto, quod conditum scimus, ideo sancitum opus Juliani fuisse, quod cum imperante Hadriano scholae juridicae institutae essent, quas singulari cura princeps ille fovebat, ad illas missum id fuisset, ut, quod serius cum Institutionibus Justinianeis factum esse scimus, ex eo praelegeretur juvenibus jurisprudentiae studentibus.

Haec sunt, quae contra opinionem Bachii dicenda habui; quae, qualiacunque sunt, verisimiliora esse videntur, illis quae ille protulit. Accedit, quod in fragmentis Edicti quae in Pandectis leguntur, semper magistratus ipse loquutus introducitur, ut libera republica obtinuit. Nihil itaque adversarii nostri argumentis illis efficiunt, neque illo, ab eo inde tempore conjuncta fuisse Edicta Praetorum urbanorum, cum edictis Aedilium et praesidum provinciarum teste Theophilo (ad §. 7. Instit. de Jure N. Gent. et Civil. et adfirmante Paulo Sent. I. 15. §. 2.

Recept.) cùm ex Gaii Comment. I. 15. §. 11. sciamus „edicta Aedilium juncta esse cum edi„ctis praetorum" cum sub Imperatoribus rarius quam olim edixisse Aediles, Edictaque eorum paulatim cum Edictis praetorum coaluisse, videantur. In constitut. ad Antecessores §. 4. diserte dictum est, ultimum locum obtinere Edicta Aedelium.

CAPUT XXII.

Responsa prudentum; Proculejani, Sabiniani.

Opiniones et sententiae JCtorum qui illa aetate vixerunt, ita, ut illorum, quos prima et secunda periodo enumeravimus, fontes juris esse putabantur. Quod vero Bachius (l. c. p. 397) dicit: „Augusto cum reipublicae simulacris po„pulo illuderet, faciendum fuisse ut JCtorum „quoque dignitatem et auctoritatem retineret, „atque augeret quos sciret in vetere republica „multum apud populum auctoritate et gratia „valuisse; atque iis ut potentiae suae stabilien„dae veluti instrumentis uteretur, judicibus im„posuisse necessitatem observandi responsa JCto„rum in sententiis suis, vetuisseque ab iis re„cedere, quam tamen auctoritatem dederit tan„tum eorum JCtorum responsis, qui ab ipso „facultatem respondendi de jure accepissent"

‡ a zatém z sami z siebie ustali, stąd zego że naywięcey prawnicy podobnemi się tewar wyrazami trudnił, i że wiele w Senacie stanowiono.

Ł. J. Cyceron wybierał aby na samym końcu dawano Edykta Edyktalne.

† Beaufort l'Hist. Rom. IV. p. 42. 144.

‡ trzeba na to niezbitych dowodów

‡ n. p. i u nas lecz medyk musi się starać o potwierdzenie dyplomu swego. Gans l. c.
p. 19. Zbiega R. XIII. od VII. po części przystępuje do dawnej myśli.

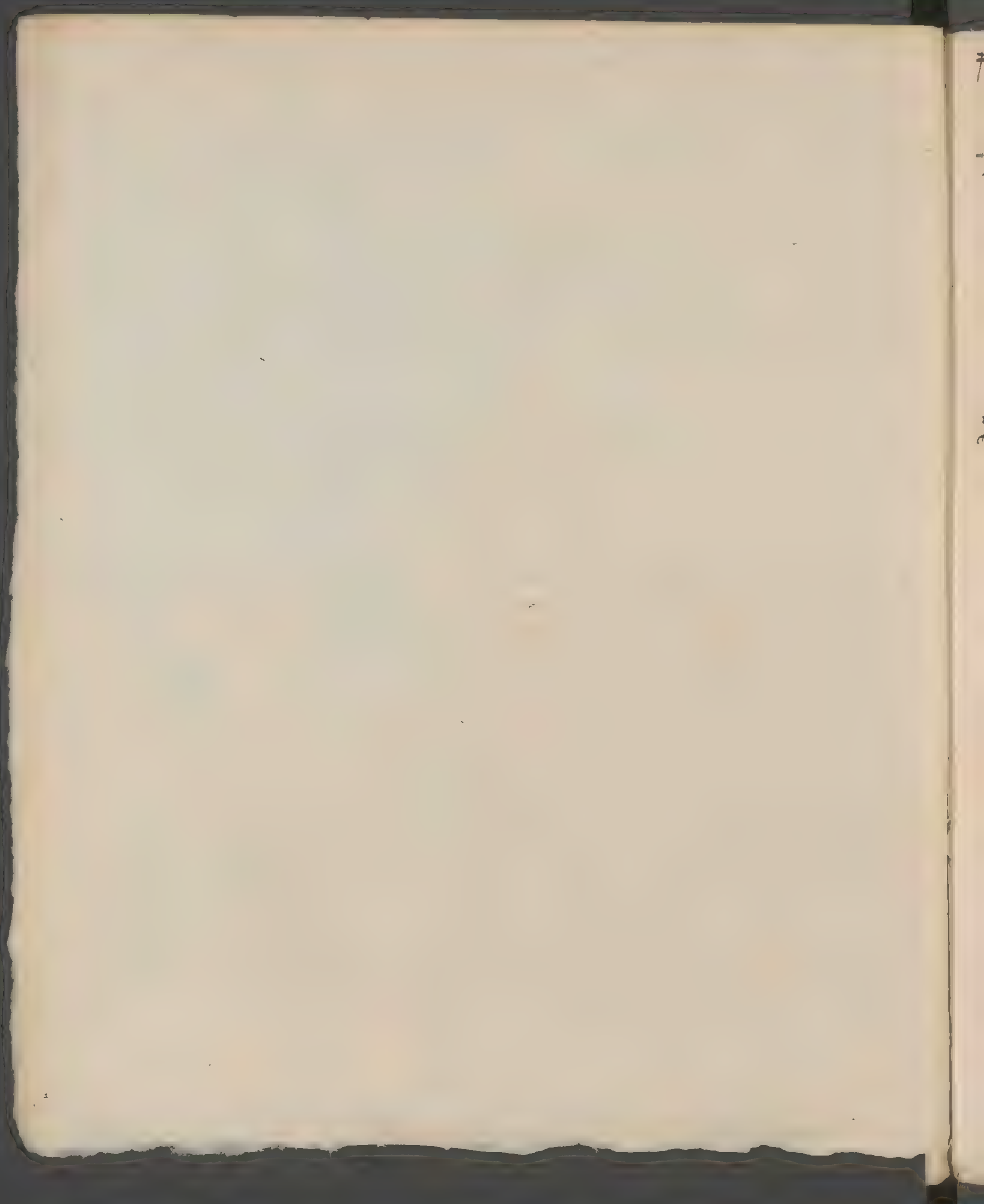
levia sunt, cum fluxerint ex §. 8. Inst. de J. N. G. et Civili et fr. 2. §. 47. D. de O. I.

Dictum autem est l. c. (fr. 2. §. 47. D. de O. I.) *Masurium Sabinum jam grandem natu in equestrem ordinem receptum et fere quinquaginta annorum, publice primum scripsisse*; quod quid significet multi quaesivere. Mihi nulla religio est colligere ex his quae illa verba sequuntur, non fuisse hanc rem magni momenti, etsi primus ille fuerat, qui sibi veniam respondendi impetraverat. Nullo modo enim id verti potest, concessum ei fuisse *nomine principis de jure respondere.* Quapropter credimus Pomponium dicere velle „annuisse Imperatorem petenti, et concesisse artis perito, de Jurisprudentia respondere." Quod enim nostris temporibus accidere solet, ut non omnes qui honore *Consiliarii* ornentur principis sint a consiliis, ita etiam illi JCto qui facultatem de jure respondendi a principe obtinuit, jam eo ipso licuisse de quibus princeps adibatur epistolis, respondere, putari non potest. Hoc probatur verbis ipsius Pomponii, dicentis: *optimum principem Hadrianum cum ab eo viri praetor. peterent, ut sibi liceret respondere, rescripsisse eis, hoc non peti sed praestari solere, et ideo si quis fiduciam sui haberet, delectari se quod populo ad respondendum se praepararet.*

In Instit. §. 8. de I. N. Gent. et C. haec legimus: *responsa prudentum sunt sententiae et opiniones eorum quibus permissum erat jura condere. Nam antiquitus institutum erat, ut essent, qui jura publice interpretarentur, quibus a Caesare jus respondendi datum est, qui Jurisconsulti appellabantur: quorum omnium sententiae et opiniones eam auctoritatem tenebant, ut judici recedere a responso eorum non liceret, ut est constitutum.* Sed etiam haec verba non probant opinionem Bachii. Quis enim est, qui non videat, referenda esse haec verba ad constitutionem Valentiani III.? Id jam multi viderunt, dissentientibus aliis (cf. Hugo Civilistiches Magazin B. II. p. 471.).

In Gaii Commentariis I. §. 7. haec deprehenduntur: „Responsa prudentium sunt sententiae „et opiniones eorum, quibus permissum est jura condere, quorum omnium si in unum sen„tentiae concurrant, id quod ita sentiunt, le„gis vicem obtinet; si vero dissentiunt, iudi„ci licet, quam velit, sententiam sequi: idque „rescripto divi Hadriani significatur." Quo nihil aliud Imperator Hadrianus rescripsisse videtur, nisi: in quod artis periti homines consenserint ratum haberi debere.

De Gaio Caesare Caligula Suetonius (in ejus vita cap. 34.) narrat, cum: *de Jure Consultis,*

† Dr. Jourdan Themis II. p. 82. 17. mówi: że trzeba rozróżnić między publice jus respondere a między jura condere; że do tego (jura condere) mieli być ustanowieni prawnicy, których zgoda miała tyle o przypadku stanowić, co lex. Wyrazy się, mówi Jourdan, quorum omnium, tyle maią znaczyć w Gaia, si in unum sententiae concurrant. Glossa inaczey to tłomaczy.

‡ Tego iest zdania Pothier (Pandect. Justin. I. 4. in f.)

† wnioski robić do prawa, praktykować. Ten wyraz jura condere, porównywaiąc z fr. 2. §. 47. D. de O. J. wnosi (du Caurroy de la Croix) Themis II. p. 25. 199: że za Hadryana były dwie klassy prawników 1, wybranych przez panuiącego do rady, z mocą tłomaczenia praw, tak że ich tłomaczenie zamieniało się w prawo (jura condere) 2, podobnych do dzisieyszych adwokatów, radzących prywatnie klientom, dających zdanie swe prywatnie. Utrzymuie, że dawniey wolno było każdemu de jure respondere, ale od czasów Augusta potrzeba było i na to upoważnienia, i że Hadryan dawny [illegible] wydawania responsów przywrócił; i że oraz miał tenże wprowadzić, żeby wybranym na to w małey liczbie osobom, wolno było jura condere, których się sędziowie trzymać musieli. — Zdaie się że tym sposobem można pogodzić Pomponiusza z Gaiem. Pozwolił August szczególnym jurystom de jure respondere, lecz nie dla tego żeby sobie ich skaptował. Sąd i powaga ich zdania w sądach, które że iuż przed Hadryanem mieli, przekonywamy się z Seneki epist. 94. Gaius wspomina o reskrypcie Hadryana, jako o pierwszem potwierdzeniu na piśmie tego, co się zwyczaiem wcześniey pomagał w sądach zdania Jurystów utrzymywało. Lub, gdy dotąd mogli sędziowie przyjąć lub odrzucić zdanie radzącego prawnika, to teraz przynaymniey wtenczas, kiedy się wszystkich zgadzało sędziów, głos radzącego miał być stanowczy. Ale to nie wszyscy potrzebowali o pozwolenie takie starać się u panuiącego i których znał panuiący za biegłych w swey sztuce i maiących znaczenie, tym na prośbę zwycznie odpowiedział: hoc non peti sed [illegible], inni musieli wyraźne mieć pozwolenie. To się utrzymywało może aż do Gaia, a może i do Walent. III.

w[illegible] się wydały wszystkie się Stanie myśli.

† Cóż jeżeli legator porobi zapisy równe, jaka nastąpi ich wypłata? Przypuśćmy że zostawił 100 majątku i zrobił trzy zapisy, każdy powinien dostać $33\frac{1}{3}$, ale że dziedzic bierze Falcid., więc na każdego nie wypadnie tylko 25. Jakże znowu to wypłacać równo? Tu więc powinno albo prawo wyjaśniać, od jakiego wieku do którego — używanym być może za wykonywającego [mogącego] prawo swoje: albo, sukcessor musiałby z swojego majątku ... każdemu części temu wypłacić a my ... części większe, albo oddać mu całą część od razu żeby sam sobie wydzielał, coby było przeciw woli testatora. — Postanowiono więc, że im kto młodszy jest, tem dłużej żyć będzie, a za tem i dłużej wykonywać praw swoich może: więc

kto ma lat mniej 20. zdaje się że praw swoich 30. lat wykonywać będzie

—	między 20. rok. 25.	— — — —	28.
—	— 25 — 30.	- - - - - -	25.
—	— 35 — 40.	. . . .	22.
.	. 40. — 50.	. . . . . .	9.
.	. 50. — 55	. . . . . .	9.
.	. 55. — 60	. . . . . .	7.
.	. 66	. . . .	5.

A tak jeżeli będzie mieć legataryuszów różnych wieków, równy legat młodszego będzie mniejszy co do raty aniżeli starszego: bo kiedy spodziewać się trzeba że dłużej żyć będzie więc mu na dłuższy czas potrzeba, niż starszemu. — Podług jakiej proporcyi ułożono te lata? Pewno Ulpian, z którego ten fragment wzięto w tej mierze zdania ~~prawników~~ medyków. Gdy nie był tego podał, nie bylibyśmy wiedzieli o tej proporcyi życia, podług zdania sławniejszych medyków! —

W naszym czasach jeżeli idzie o oznaczenie tego za zmarłego uznać go przez Sąd, tylko u Rzymian nie było, a chociażby i było u Rzymian daleko lepiej podług mego zdania postanowić kres w którym jeżeli się kto nie zgłosi prawo swoje utraca.

† Rzymianie brali za kres życia ludzkiego lat 65. Nowsi, w przypadku niezgłaszania się, mara, stanowią zwykle. To zdaje mi się mniej dokładnym lepiej oznaczyć wiek pewny. art 127. 129. C. N.

quasi scientiae eorum omnem usum aboliturus saepe jactitasse, se mehercule effecturum, ne qui respondere possint praeter eum. Sed hoc majori dedecori illi, quam jacturae JCtorum fuit, ita ut Macrino Imperatori, qui omnes suos antecessores juris imprudentes cum pronunciavisset, rescripta et decreta eorum aboleri voluit.*

His missis, quinam status Jurisprudentiae illa aetate fuerit, disseramus.

JCti illa aetate viventes ad maximum perfectionis gradum Jurisprudentiae studium adduxerunt, ita ut recte de iis dixeris: *complexos fuisse divinarum atque humanarum rerum notitiam.*† Quis enim est ex antiquis scriptoribus qui prodiderit, ad quem usque aetatis annum hominem vivere Antiqui crederent? Quod patet ex fr. 68. D. ad legem Falcid.† (Niebuhr l. c. T. II. p. 100). Multum contulit ad excolendum animum JCtorum Romanorum quod non, ut recentiores facere solent, putarent, sufficere ipsam Jurisprudentiam (mixtum scilicet quoddam compositum quod illi Jurisprudentiam vocant!) ad excolendum animum humanum, et opus non esse JCto studiis illis, quae ab humanitate nomen sibi vindicant. Contraria Antiqui persuasi erant, quos saepius citare invenimus poëtas Graecos, v. c. Homerum, philosophos v. c. Platonem, Oratores v. c. Demosthenem.

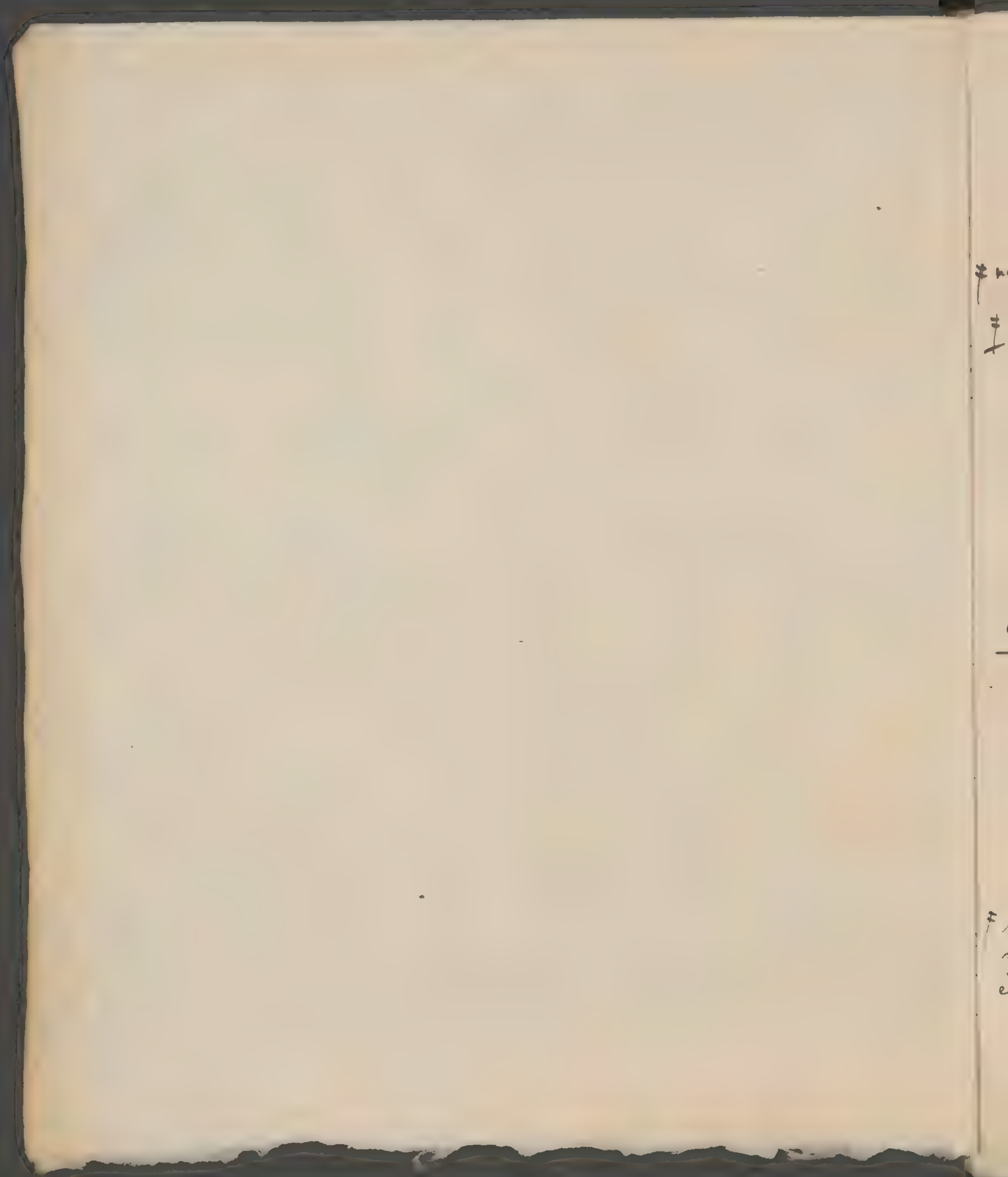
] In primis autem hoc ad formandam Jurisprudent. valebat, quod sub Imperatoribus, Jurisprudentia solum patefaciebat illis iter, qui honores adipisci volebant, cum illa tantum conservaret artem oratoriam, tunc temporis paulo citius labentem Savigny I. 5.

Gajus itaque saepe commemorat *inelegantiam* et *elegantiam juris* (in Comment. I. 84, 85. III. 190).]

Quod autem Recentiorum multi putarunt, nullum hominem beate vivere posse, qui se alicui sectae philosophorum non applicaverit, plane incognitum JCtis Romanis fuit, licet multi docere voluissent cui generi philosophiae hic vel ille JCtus addictus fuerit. Multi recentiorum logices JCtos Romanos expertes putarunt; quo ipso ostenderunt se mente captos esse. O boni homines! qui JCtos Romanos allatratis, putatisne eum solum philosophari posse qui se philosophum vel mathematicum jactat? Alieni ab hoc JCti Romani erant, et tamen Leibnitius summis laudibus eos effert. Quod vero nonnunquam *philosophos Minorum gentium* decavillarentur, ideo id fecisse illos credo, quia philosophantes vera eo magis aestimabant, quo philosophiam simulantes contemnebant (fr. 1. §. 1. D. de Inst. et I. fr. 6. §. 7. D. de Injusto rupt. fr. 1. §. 4. D. de Extraordin. Cognit. fr. 6. §. 7. D. fr. 6. §. 10. D. de Excusat). Paul. R. S. libr. V. 12. §. 1. Epicureorum

In multa re tam indocti JCti Romani apparent, quam in Etymologia. Documento sit Gajus in Comment. II. 4. III. 90. Ulpianus fr. 195. §. 4. D. de R. J. aliique quos Hugo l. l. R. R.Gesch.

Sed Scepticorum philosophiam arcet ab Jurisprudentia Cicero de Legib. I. 13. qui locus dignus est lectu. Rozwinąć rozmaite ich definicyje podług Seneki (II. 3. de Clement): plures proponere definitiones est tutius, ne una parum rem comprehendat, et, ut ita dicam formula excidat. — Omnis in jure definitionem periculosam esse, Javolenus dicit fr. 202. D. de R. J.

‡ n. p. wielu chwało dowodzi, iakiej sekty filozoficznej był Horacy, lub Cicero.

‡ Najwięcej nowsi utrzymują że byli stoikami.

Veram, nisi fallor, philosophiam, non vero simulatam affectantes. Ulpian.
Quod si quis taedio vitae vel valetudinis adversae impatientia, vel iactationis, ut quidam philosophi: in ea causa sunt ut testamenta eorum valeant. Ulpian
Professores philosoph. non sunt sed innij, zaptały nie biorą tamci, tylko ci, i zo
zgóy
Philosophorum autem non constitutus est numerus, quia rari sunt qui philosophantur, existimo autem, quoniam qui divitiis superabundant, voluntarie tribuent pecuniam in utilitatem provinciae: si autem proprie loquantur de possessionibus, inde iam manifesti fient non philosophantes. Modestinus urzeń Ulpiane.

‡ Nie tylko iednak prawnicy, ale prawie wszyscy autorowie, a szczególniey gramatycy n. p. Verrius Flaccus & Festa zkompilowany: frater, fere alter; mira quasi cor edat, vel quia cor urat; divus Dei ira natus; servus quasi cervus.

res religiosae sunt, quae diis superis relictae sunt Gaius C. II. 4.
mutuum ita appellatum est, quia ita tibi a me datum est, ut ex meo tuum fit. Gaius C. III. 90.
= Podług zaczytowanego myśla z Cycerona pochodzi familia od fons memoriae – famillia.

† Prawnicy zawsze skłonniejsi są do naśladowania dawnych wyrazów.

† Sławny przez tłomaczenia autorów Greckich na język Łaciński, w XV. wieku

§. 514. citat. Cur id acciderit varia varii proferunt. Multi dicunt ideo erravisse illos, quod praeter patrias Graecasque literas aliis operam non darent. Hoc tamen falsum mihi videtur quippe qui noverim multos homines studiis linguarum praecellentes magis obnoxios huic vitio, quam alios ad (paene dixerim) *morbum etymologizandi* proclivos. Multi recentiorum JCtos Romanos laudarunt, quod potius excolendo studio hoc, quam ineptiis, quibus illi occupari solent, qui tractant de delictis carnalibus, operam darent. Alii contra eos vituperarunt, quod post tantam seriem rerum, ita se gererent, ac si vixerint vigente republica. Sed hoc potius laudi, quam vitio illis duci debet, cum inde praecipue cognoscere possis, quales quantique JCti Romani fuerint.

Quod vero genus scribendi, quod in operibus eorum deprehenditur adtinet, id multi vituperarunt, tam docti quam indocti. Feliciores in hac re sunt Theologi, qui adeo acriter scierunt defendere genus scribendi Apostolorum, ut saltem plebi persuaserint, eleganter scriptos esse libros Novi Foederis. Eos si orationem et dictionem spectas, scripta JCtorum Romanor. superant, adeo ut celeberrimi philologi et historici v. c. *Laurentius Valla*, *Erasmus Roterodamus* (cf. ejus opera ex edit. Clerici T. III. P. I. ep.

333.) *Davide Hume* (cf. ejus history of England Rich. III.) *Rhuhnkenius* (cf. praefatio ad Lexicon Schelleri latine versum p. 2. 3.) quam maxime id laudarint.

Quomodo excoleretur Jurisprudentia periodo secunda, suo loco diximus. Qua ratione vero hacce periodo excolebatur, nunc indicare pergo. Scimus ex Ulpiano (fr. 1. §. 5. D. de Extraordin. cogn.) fuisse institutos Romae juris civilis professores, scimus ex Pomponio Masurium Sabinum (fr. 2. §. 47. D. de O. J.) studiosos habuisse, scimus denique institutam fuisse Romae scholam juridicam (fr. 6. §. 12. D. de Excusat.), nec minus solitos fuisse JCtos scribere opera. Solvebatur autem honorarium professoribus a discipulis et quidem, priusquam scholas suas aperuerint illis praenumerabatur. (fr. 1. §. 5. D. de Extraord. cogn.). Inexpeditum tamen hucusque est, utrum illis etiam ex aerario publico solveretur? num quicunque voluerit, non impetrata facultate, docere potuerit? utrum discipulus scholas unius magistri, vel plurium obiret? quid exigeretur ab eo qui munere praeceptoris fungi voluerit? et quot annis praeterlapsis putarentur studiosi jurisprudentiam didicisse?

Plurima opera JCtorum, quae in Pandectis citantur, nihil esse apparent, quam libri prae-

** Również nie ubiegali się bardzo za definicyami; wykładali tylko teoryą zostawiając do woli każdemu z tejże utworzyć sobie definicyą; każda bowiem definicya jest niepewna; słusznie mówi Javolenus (fr. 202. D. de re jud.) parum est quin subverti possit i Paulus (fr. 1. D. eod) simul in aliquo vitiosa est, perdit officium suum.

† Parva vitae tempora scholis negari non debent, cum reliqua aetas foro deputetur. Mevius

+ Vox _Institutionis_ Caio illam notat instructionem, qua viva voce a Doctoribus fit c. 6. C. de Profess. c. 10. C. Theod. de extraordin. seu sordid.

7 znany w ogólności dzieło zebrane i na części rozłożone.

‡ Pisali w ięzyku Łacińskim, rzadko w greckim: dwóch tylko prawników dzieła znaydujemy w ięzyku Greckim pisane Papiniana liber singularis de officio Aedilium, i Herenniusa Modestina libri VI. Excusationum (fr. 1. D. de via publ. et si quid in ea f. Tit. D. de Excusat.), dla czego że dzieła w tym ięzyku pisane dołączyć wstrzeć nie wiadomo Dirksen I. p. 81. sqq. (?) niektórzy n. p. Mucius Scaevola, M. Antistius Labeo, dzieła swoia uczynili po grecku, a większa część, i to naylepszych prawników mieszaią do łaciny wyrazy Greckie, ibid. p. 83.

legendo destinati, quos nonnunquam illi mutabant et corrigebant, *repetita praelectione* adauctos illos vocantes. Si spectamus numerum librorum ab illis editorum, vel saltem eorum qui in fontibus nostris citantur, videre licebit illa opera in *trecentos Tomos* dissecari comode potuisse, si illo tempore, quo pluris venderentur, in minutas partes libros dissecare obtinuisset (cf. Hugo §. 318. nota 1). Scribebant autem libros varii argumenti.

1. *Institutiones*, nonquam *Regulas*, nonnunquam *Definitiones* dictas, sive Elementa juris privati, quas vario ordine condere solebant.

2. *Digesta* sive systemata juris privati vastioris paulo argumenti, quam supra memorata scripta. Condebant illi tales libros nonnunquam *ad Edicta* Magistratuum v. c. *Praetoris urbani*, vel *Peregrini*. Nonnunquam appellabant haec scripta *Brevia* vel *Libros Juris Civilis*, quales edidit Sabinus.

3. Vulgo tamen commentabantur JCti Romani in leges, vel plebiscita ut supra diximus. Nec minus colligebant casus de quibus saepius rescriptum fuit, eos appellantes *Responsa*, *Epistolas*, *Facta*. Vel denique scribebant *de Officio magistratuum*, v. c. de Officio proconsulis; vel componebant aut in unum redigebant quaecun-

que memorabilia videbantur sub nomine *Enchiridii*, *Pandectarum* aut *Disputationum*.

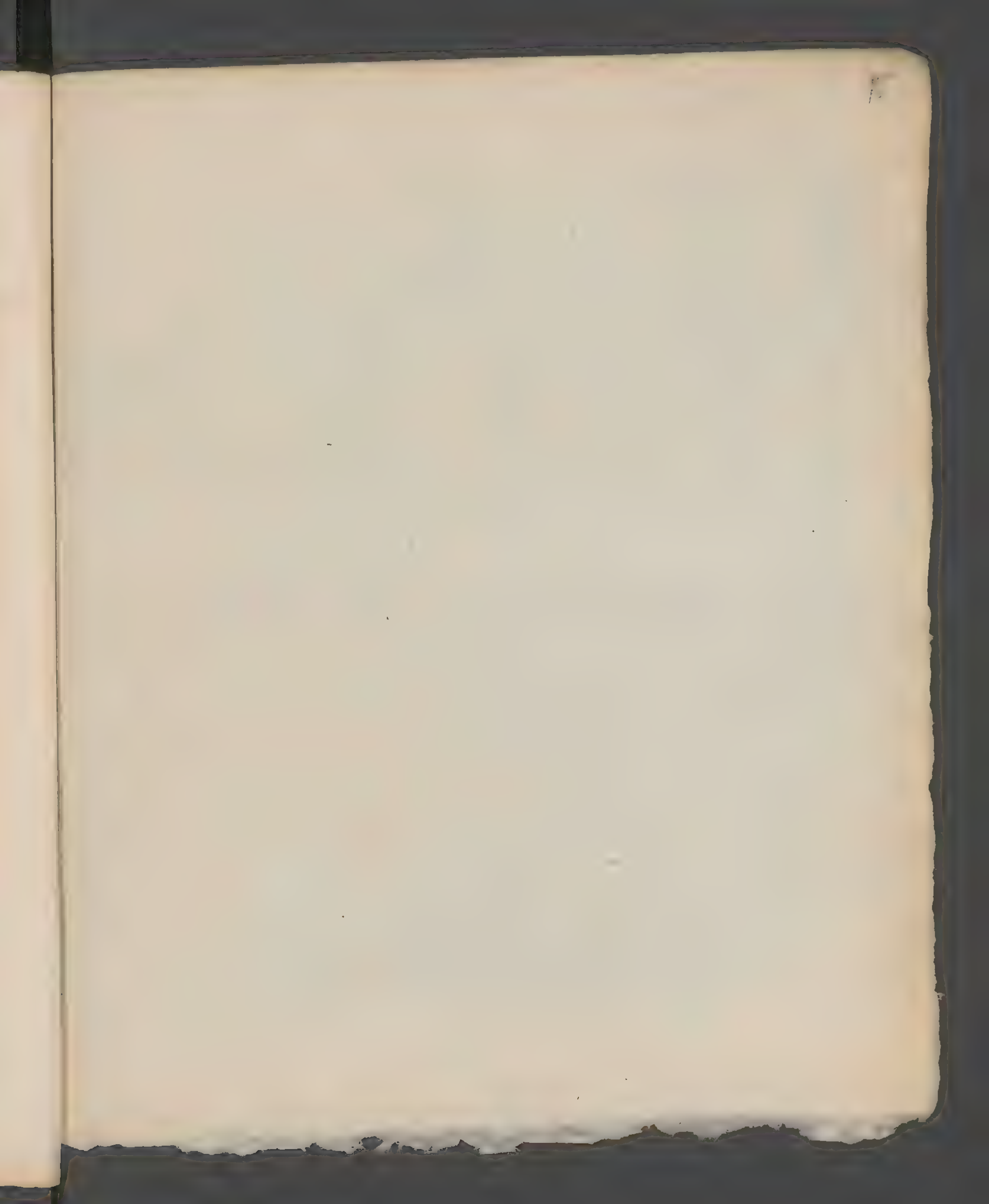
4. Deprehenduntur JCti Romani etiam scripsisse *Observationes* ad librum alius cujusque JCti antecessoris sui. Tales libri autem appellantur ex nomine JCtorum illorum v. c. *Ex Q. Mucio*, *Notae ad Sabinum*, *ad Cassium*, *ad Papinianum*.

Quod JCti illa aetate diversi, pars hanc, pars illam sectam sequerentur, tam alii scriptores hucusque nobis noti, quam Gaius in Commentariis narrat. De illis autem haec Pomponius dicit, fr. 2. §. 47. D. O. J. „Maxi„mae auctoritatis fuerunt Atejus Capito, qui „Ofilium secutus est: et Antistius Labeo, qui „omnes hos audivit: institutus est autem a Trae„batio. Ex his Atejus Consul fuit: Labeo no„luit, cum offerretur ei ab Augusto consulatus, „quo suffectus fieret, honorem suscipere: sed „plurimum studiis operam dedit. — — — Hi „duo primum veluti diversas sectas fecerunt: „nam Atejus Capito in his quae ei tradita fu„erant, perseverabat. Labeo ingenii qualitate et „fiducia doctrinae, qui et ceteris operis sapien„tiae operam dederat, plurima innovare insti„tuit." Haec Pomponius. Addit Tacitus Annal. III. 75. „Capitonem Atejum principem in civi„tate locum studiis civilibus assecutum esse, con-

mieni Ofilińska.
Słuchał nauk powszechnych prawników, lecz naybardziej trzymał się teoryi Zachariasza.

ćwiczył się nietylko w wiadomościach prawniczych.

Bentley zamienia Labeone insanior, na: Labieno insanior. Wieland wspomina że Labeo wspomniony od Horac. iest inny iaki nie prawnik. Heindorf utrzymuie że insanus ściąga się do sposobu myślenia gwałtownego republikanina, iakim był w swoiey młodości Labeo.

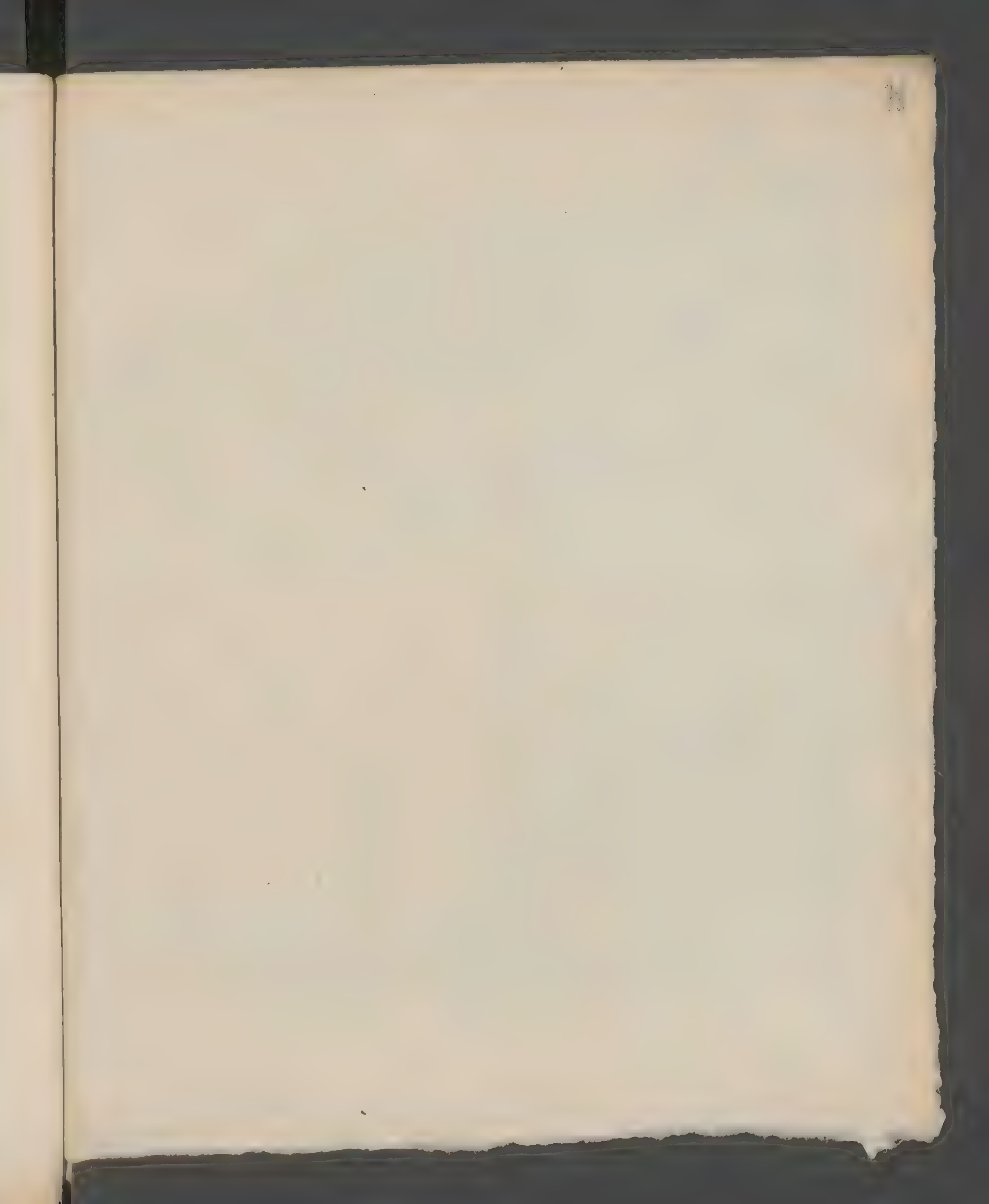
„ s
„ b
„ c
„ b
„ c
„ t
G
di
ra
S
te
u
fo
p
s
ç
s
C
I
f

„sulatum vero ei adceleravisse Augustum ut La-
„beonem Antistium, iisdem artibus praecellentem,
„dignatione ejus magistratus anteiret. Sed La-
„beonem incorrupta libertate, et ob id fama
„celebratiorem; Capitonis obsequium dominan-
„tibus magis probatum evasisse." Ad haec cf. Gellius N. A. XIII. 12. Nec eam viri laudem diminuit cavillatione sua adulator Augusti Horatius, optime enim explicuit Heindorfius (ad Satyr. III. 82.) quomodo illa Horatii verba intelligenda sint. Caeterum erat Labeo patrem suum aemulatus, qui bello Philippensi pro libertate fortiter occubuit (cf. Appianus IV. 135.). Appellantur autem auctores scholarum illarum *Cassiani* et *Proculejani*, vel *Proculejani* et *Sabiniani* quia Cassius, Proculus et Sabinus praecipue illas sectas illustrarunt. Celeberrimi *discipuli C. Atei Capitonis* erant: Masurius Sabinus, C. Cassius Longinus, Coelius Sabinus, Priscus Javolenus, Aburnus Valens, Tuscianus, Salvius Julianus; *M. Antistii Labeonis* vero: M. Cocceius Nerva filius, Sempronius Proculus, Pegasus, Juventius Celsus pater, Juventius Celsus filius, Neratius Priscus v. Brissonius s. v. *Jurisconsulti*.

Hucusque tantum ex Pomponii l. c. compertum habuimus, cui sectae quis JCtor. se adplicarit. Quae notitia de veteribus JCtis inde solum nobis aderat. De multis aliis, cum igno-

raremus cur inter se dissentirent, atque in qua re dissensio haec inter illos consisteret, multi credebant, fuisse nonnullos inter eos qui mediam sequerentur viam, quos recentioribus placuit appellare *Miscelliones* vel *Herciscundos*. Putabatur etiam a nonnullis ipsam illam dissensionem inter Capitonem et Labeonem non fuisse magni momenti, vel saltem non ejus generis, quae ex contradictione de jure derivanda esset, sed potius ex studio partium cui quisque illorum deditus fuerit. Denique multi persuasi erant defrixisse studium sectarum post conditum sub Hadriano edictum perpetuum, licet alii contradicerent, affirmantes usque ad Justinianum diversas opiniones JCtos Romanos fovisse, cum primum ille per celebres quinquaginta decisiones, idem velle idem nolle JCtos coegisset, (cf. Hugo Civilist. Magaz. V. p. 118. sqq.). Quae omnia falsa esse intelligemus, si partim illa quae supra de hac re diximus, partim ea quae alii protulere, observaverimus. Huc accedit auctoritas Gaii in Commentariis, qui ipse fatetur se deditum esse sectae Sabini et Cassii, quos *suos praeceptores* vocat, id est, tales, quorum opinionem sequitur; Proculum contra ejusque asseclas *diversae scholae auctores* appellat. Loca quae hic referri possunt v. apud Hugonem R. RGesch. §. 317. p. 538 Dissensiones autem utrius sectae JCtor. depre-

† Po ukończeniu dzieła Jezuickiego zwołano się jeszcze wiele generałów, które 50. głosami rozstrzygnęły Jezuician.

henduntur apud Gaium Commentar I. 135. 188. 196. II. 37. 79. 195. III. 70. 87. 97. 104. 133. 167. 178. IV. 114.

CAPUT XXIII.

Cives quotuplicis generis?

Apud Ulpianum fr. 17. D. de Statu hom. haec memorabilia leguntur: *In Orbe Romano qui sunt, Constitutione Imperatoris Antonii Cives effecti sunt.* Uberrime omnium de hac re disputavit *Spancheim* in libro cui titulus *Orbis Romanus* praecipue Exercit. II. 5. Sub nomine Imperatoris *Antonini* subintelligi debere *Antoninum Caracallam* dubio caret, post disputat. *Chr. Frid. Meisteri* (Vratisl. 1793). Haec constitutio Antonini, ut paucis absolvam, non ita intelligenda est, ac si ab eo inde tempore omnes qui in Imperio Romano vixere, exceptis servis, civitate essent donati, nam discrimen illud Civium, Latinorum et Peregrinorum, etiam sub Caracalla valuit, ut probari potest ex Julio Paulo IV. 9. §. 8. Sent. R. qui illi Imperatori coaequalis *Latinae ingenuae* meminit, (cf. Schulting. ad h. l. Falsissima itaque opinione imbuti sunt, qui putant fuisse tunc omnes homines in Imperio Romano *cives*, extra vero Imperium *barbaros*. Praeter enim locum supra citatum referri hic po-

test Ulpianeor. fragmentor. titul. 3. quo prolixe disputat, quomodo Latini jus Quiritium consequantur. Denique ipse *Justinianus*, qui c. *un. C. de Latina libertate tollenda* distinctionem inter *Latinos* et *Cives* sustulit, in *c. un. C. de dediticia libertate toll.* His prolatis, quomodo illa verba Ulpiani sint intelligenda videamus.

Savigny II. p. 177. /99.

Equidem affirmare ausim, voluisse Caracallam per hanc constitutionem civitate omnibus in Imperio Romano largita, nihil aliud assequi, quam ut omnes qui hucusque in civitatibus Romanis subditis deprehendebantur, jure municipiorum uterentur. Quapropter omnes ab eo inde tempore ingenui, civitatis participes facti sunt, qui in municipiis degebant; reliqui habebantur peregrini. Savigny I. 62. /99.

CAPUT XXIV.

Italia et provinciae; praecipui magistratus.

De divisione reipublicae proprie sic dictae, usque ad Augustum, supra monuimus. Hic, quoniam id locus admonuit, addimus, illam divisionem in *Italiam* et *provincias* usque ad Imperatorem Hadrianum obtinuisse. Nam licet sub Augusto dividerentur provinciae in illas quas princeps atque illas quas senatus regebat, antiqua tamen illa divisio Imperii in Italiam et provin-

1. Stan krain i ieyo podział. Nb. kontynuacya tego co się mówiło o przejściu RP. do monarchii [illegible] iż [illegible], że Italię nie liczono do prowincyi ale ią zawsze uważano za część kraju panującego. Przez lex Julia 489. U.C. podzielono Italię na 4ry oddziały. Urząd iey taki właśnie był w pierwszych czasach monarchii iaki za wolney RP. aż do Hadryana. Ten podzielił Italię na 17. okręgów do których liczono Sardynię, Corsikę, Sycylię. ~~Zbyło~~ Te, oprócz władzy pewnej należącej do iurysdykcyi pretora mieyskiego (fr. 1. fr. 4. §. 3. 4. D. de damno inf.), były rządzone przez 4ch Consulares (Spart. Hadr. 22) których pod Markiem Aurel. (Capitol.

Fet lib. V. §. 6.

x Jego zdania jest w swojey Abhandl. 1812–1813. Dawniey używali Latinitatis i poiedyncy obywatele Latium, teraz tylko municipia, tak, że wyjąwszy te, nie było już żadnych Latynów, tylko wyzwoleńcy ex lege Junia Norb. ię używali, i ich następcy, zaś Latynowie, jako pozbawieni dawney organizacyi miast swoich względem byli im zrównani.

Z przyczyny tey zmiany obywatelstwa ~~był 20 proc.~~ który miano płacić do skarbu od sukcessyi. Latynowie brali od dawna sukcessyą, ponieważ mogli mancypować; lecz nie brali podług tey formy peregrini, dla nich więc musiało bydź udzielonem obywatelstwo.

[Interlinear addition: było 20 heredit. l. i. 20sta część od sukcessyi uważaney jako as a zatem 5. proc. Paulus III. 5. 14–10.]

Haubold (w Dyss. Ex scriptis Imper. Aul. quomodo, qui in orbe Romano essent, cives R. effecti sint ?) utrzymuie, że ta wyliczona ściągała się pojedynczo do osób, lecz nie w ogólności do korporacyi, korporacyi niejako całości. Że była tylko tymczasowa iako niegdyś lex Plautia i lex Papiria de civitate sociorum (665. U. C.); że ściągała się tylko do tych wyzwoleńców, którzy zostali wolnemi za czasów tey konstytucyi,

(Marc. II.) zasiadali 4ta Judicia, zkąd sama moc, nie zkąd powaga. Decuriones tylko byli uczestnikami obywatelstwa optimo iure a to od czasu Augusta (Sueton. Aug. 46.) który postanowił: żeby z municypiów posyłano kreski na sejmy do obierania urzędników na piśmie, i żeby to prawo tylko decuriones wykonywali.

Co do prowincyi te podzielił August na prowincye panującego: na prowincye senatorskie, stósownie do wieków i narzeczy tych. Do prowincyi swoich wysyłał senat urzędników ze swego zamienia prokonsulów propretorów (ciż też i nie sprawowali urzędu konsula pretora) bardzo teraz od senatu ograniczonych, od których także wolno było apelować do senatu. Wykonywali oni i urząd wojskowy ale w tem zupełnie od panującego zależeli.

3, b, Urzędnicy prowincyonalni wysyłani byli, iak do prowincyi

senatorskich tak się wspomniało, inne do cesarskich. Do tych byli wysyłani
a) Legatus Augusti
b) procurator Caesaris
c) praefectus Augustalis do Egiptu ze stanu rycersk. z wyjątkiem Alexandryi, gdzie

~~Italia przed Hadr. była podzielona na 12. obwodów. Do tych dodał Hadr. Corsykę, i Sycylię i Sardynię i podzielił włochy na 17. prowincyy. Urząd ordinarii najwyższych powierzył urzędnikom, nazwanym Consulares, resztą rządzili correctores, praesides. Themis II. p. 7.~~

d) Juridicus Alexandrinus sądził.

Prowincye, które płaciły podatek tylko w pewnych razach nadzwyczajnych nazywały się stipendiaria; przeciwnie nazywano te prowincye tributaria praedia, które ciągle płaciły nałożony im podatek. fr. 13. D. de impens. in res dotal. fr. 46. §. 4. D. de jure fisci.

Z których nazwał Marek Aurel Juridicos.

Urzędnicy zaś znowu się dzielą na większych i mniejszych. Więksi urzędnicy posiadali te same prerogatywy co za wolnej Rzplitej. i to nazywało się Imperium; mniejsi urzędnicy nie posiadali tyle mocy, i to nazywało się potestas. Musieli się stosować do wyrazów urzędnika wyższego, w którego prowincyi rozstawali. Savigny Hist. I. p. 37.

te się tyczy Rządu ten iako wiadomo był 2,
w ręku Panuiącego (princeps) i senatu. Władza
senatu coraz bardziey w iedno łączyć się
zaczęła, z władzą panuiącego. Tyberyusz
powierzył mu wybór urzędników, a kiedy
panuiący, chociaż czasem tylko co do formy,
(Protheesis panuiącego zależała od iego woli)
musiał być przez senat potwierdzony.
Sądownictwo, tyczące się znieważenia
stanu i naruszenia spokoyności ludu
Rzymsk. (crimina majestat.) należało do
senatu. Także i naywyższe sądy cywilne
odbywał, a od urzędników wolno było
do senatu appellować. Panuiącym, a więc 1,
kierującym tak senatem iako i urzędnikami
był princeps; wiadomo że naprzód Octavia-
nus; wszystkie, naywyższe lub nayważnieysze
urzędy przywłaszczył sobie panuiący. Wybór urzędów
a naywięcey znacznych w kraiu, przyznane mu, utwierdziły iego
władzę; daley przywileia, które z czasem powstała też części; a na-
koniec uwolnienie go z formalności prawa, tak, że ile razy
chciał mógł sobie nadawać privilegia, i tak trzeba rozumieć
fr. 31. D. de legibus i c. 3. C. de test. w porównaniu z fr. 4. C.
de leg. (c. 2.) fr. 4. de leg. Falcid. fr. 8. §. 2. de inoff. test. fr. 23. D.
de legat. III. Za równo ale ugruntowaney monarchii, uczyniwszy
formował zabureń kraj, stąd szczególniey wynika, że rząd nie
był fuk dziedziczny ale elektyiny zależny od senatu a więcey
jeszcze od woyska, lubo rzadko syn zmarłego Cesarza albo za sy-
na miał niego przysposobiony, lub nakoniec kogo przybrał do
uczestnictwa Rządu, był pominiany.

4, lud Za wolney RP. zależała admi nistr. kraiu od senatu i ludu,
bo lud obierał urzędników na seymie. Od czasów Augusta
używały seymy iak i dawniey lubo Mecenas radził mu aby
ie zniósł (Dio Cass. 52. 30.), czego nie uczynił. Ograniczona atoli
była bardzo władza ludu, bo cesarz miał prawo polecenia urzę-
dników mianować. Odebrał ludowi całkiem to prawo Tyberyusz.
Schodzono się atoli na seymy dla stanowienia praw

+ co do stipend. i tributar. ta szczególnie różnica że na prowincyach stip. płacono podatek osobisty, tribut. płacono podat. gruntowy.

b) magistr. provinc.

RB / portala p. 78.

3 Magi[str.]

a) Urbani

o Urzędnikach to powiedzieć można w ogólności że ich wybór zależał od panuiącego i senatu, a także i wymowić, co mu wskazano pilnować tego. Obrani urzędnicy przez panuiącego lub senat, byli przedstawiani ludowi przez którego z urzędników nay wyższych (renuntiabantur) a przez woźnego ogłaszani (pronuntiabantur) Plin. Panegyr. 63. 92. Sueton. in Domit. 10. +

1, Consul. bardziey zaszczytem niż poważny powabny urząd. Wielu iście. Znak o niego dobijało stąd wyjątek ordinarii i ~~extraordinarii~~ suffecti, kilka miesięcy panuiący, honorati lub codicillares, były tytuł próżny. Ponie-

vincias quanquam vocabulotenus, usque ad Hadrianum permansit. Ipsa praedia provinciala, alia erant stipendiaria, alia tributaria. Stipendiaria dicebantur in illis provinciis sita, quae proprie populi Romani intelligebantur. Tributaria, quae sita erant in provinciis, quae proprie Caesaris esse credebantur,[‡] (Gaii Comment. II. 21.). Hadrianus Imperator divisit Italiam in quatuor Regiones, quibus Consulares praefecit, ut Capitolinus (in vita Divi Marci cap. 11.) ait, Juridicos, qui quanquam viri consulares erant, dignitate Consularium non utebantur. Hos ei postea Correctores appellare placuit. 127.) Savigny I. p. 33.

Magistratus illi non eligebantur a Senatu, sed ab ipso principe. Nec ab eo inde tempore licuit municipibus Decuriones sibi eligere. 128)

De Magistratibus libera republica ignotis, primumque sub Augusto institutis cf. Bachius l. c. p. 285. sqq. et praecipue p. 291. sqq.). Sub Augusto eligebantur magistratus, ut Tacitus (Annal. I. 15.) ait, etsi potissime arbitrio principis, quidam tamen studiis tribuum, largitionibus ac precibus sordidis.[†] Magistratus li-

127.) cf. Spartianus in vita Hadriani cap. 22. Capitolinus in vita Antonini Pii cap. 2. et Divi Marci l. c.
128) cf. Salmasius ad Spartianum l. c. Dodvell in praelectionib. Camdenianis cap. IX. §. 1. — 13. ed. Oxon. 1692.

‡ na monarchię, lecz była w częściami nieograniczona. Praeses in insulam relegare potest inconsulto Principe; deportare non potest, 1. quia merum imperium deferebatur nulli, nisi expressa legislatoris voluntate, idque in partibus imperii demandatis obtinet; 2, ne honestiorum bonis inhiarent, quae deportationis poena plecti solebant. In urbe praefectus deportare potest, praetor, modo inscio principe id fiat, vel si tumultus aliter sedari nequeat, iniungitur ei praesidi, si deportationis poena infligenda videatur res ad praefectos praetorio remittere. fr. 16. D. ad Leg. Corn. de Sic. c. 4. C. de Locat. c. 2. C. de Off. rect. prov. Haubold ad Heinec. App. I. 4. §. iii.

† Magistrat. maiores et minores cf. Savigny I. 37. sqq.

‡ Wymieniamy tu urzędników którzy na prawnictwo wpływali. Jedni mieli wpływ mniejszy niż w 2. Epoce, inni wpływ większy, inni spodziewany w 4. Epoce.

war odjęto im wiele rozumów, tylko odbywali za wolnej RP. nagrodzono zaś przez przyznanie im większego udziału w sądownictwie. Sądzili przeto officiorum missarum, opiekach etc.

2, praefectus praetor. urząd kopiowany z czasów RP. Urzędnik prowincyonalny miał wszelkie, wybórne, także i cesarz, Urzędnik milites praetoriani, a ich dowódca praef. praet. z początku tylko był naczelnym wojska, który także do rządów cywilnych

3, również kopią także auditorium principis, w jego roku

(margin, left:) 3 Magistratus a) urbani

nowo wybierane składało się z dwóch konsulów i 15. senatorów, z pośród których co kwartał nazywały się comites. Hadrian lepiej to urządził przybrawszy za urzędników i ze stanu rycerskiego, zrobił stałym urzędem, i służyła radą do interesów miejskich i prowincjonalnych. Za Dyoklecyana odróżniano auditor. [illegible] (służył radą do administr. czynności) consistorium princip. (służył radą do czynności prawniczych).

4, praetor. liczbę pretorów powiększono znacznie 12. za Augusta później więcej. Z czasem sądownictwa cywilnego i kryminalnego, zawiadywanie skarbem praetores aerarii. Nerwa ustanowił pretora fiskalnego

5, quaestor candidat. pod którym kasa prywatna Cesarska: przekładał wolę panującego w senacie (orationes). Władza jego później nie była wielka jak w późniejszej epoce.

6. censor odjęto mu censura morum, zostawiono tylko dozór policyi, urzędników i budynków publ. wydzierżawienie dochodów publ.

7. Adiles niewiadomo co się z tymi stało w tej epoce, zdaje się iż odkąd wzrosła władza praef. urbi mniej zdał się potrzebnym ten urząd

8. praef. urbi.

9. praef. vigil. Godny wspomnienia tylko dla lex Visellia

bera republica ex Extraordinario factus est Ordinarius 1, *Praefectus urbi.* In provincias mittebatur a principe, sic dictus 2, *legatus Augusti* ad tributa et stipendia colligenda. Suarum vero rerum procurandarum causa mittebat Caesar 3., *Procuratores,* primum libertinos, postea ordinis aequestris viros. (Tacit. Agricol. cap 4.) Caeterum creabantur consules, ut libera republica obtinuit, partim *Ordinarii* partim *Suffecti*, nec minus Aediles et Praetores. Maximus autem omnium Magistratuum, isque, prout res incidebat, Imperatoribus periculosissimus, *Praefectus praetorio* erat, qui easdem fere vices gerebat, quas olim magister equitum, cum ipse princeps perpetuus dictator putaretur fr. 1. D. de Offic. praef. praet. ~~Reliqua de hoc magistratu infra proferam.~~

CAPUT XXV.

Nobilissimi JCti i.ä. Haubold [illegible] J. R. L. §. 121.

Libera republica sub Imperatoribusque dixere sequentes:

1. *Mucius Scaevola.* Erat pontifex Maximus temporibus Marianis necatus. Pomponius (fr. 2. §. 41. D. de O. I.) dicit eum jus civile primum constituisse, generatim in libros decem et octo redigendo. In Pandectis exstant

† Radę panującego składało tak nazwane Auditorium principis. Nad policyą i skarbownictwem mieli pieczę wszystkich urzędników opiekę praetores aerarii, praetor fiscalis. — Zabre był osobny urzędnik pretorowy nad magazynami praefectus annonae, a nakoniec dowódzca straży nocnej praefectus vigilum, któremu do pomocy były siedm cohortes vigilum. Do upadku rzeczy byłyby się wcale przyczyniły ustanowione urzęda dworskie, które dopiero w poźniejszej epoce upadły się. Dał powód do nich Hadryan (officia domus Augustae), lecz niebyły to wszystkie takie urzędy dworskie jakie później, gdyż je sprawowali nie wyłącznie do tego obowiązku przeznaczeni ludzie, lecz senatorowie, ze stanu rycerski. prawnicy.

‡ Sub Imperatoribus separata erant rationes fisci atque aerarii, hoc ad populum, ille ad principem pertinebat. A fisco iterum [illegible] Caesaris, id est, privatum principis patrimonium. At senescente iam sub principibus imperio, nullum erat amplius inter fiscum et aerarium discrimen: Heinec. I. 25. §. 10. Caput 9.

* Główniemi obowiązkami Praefecti urbi były: 1, każdie sprawy ~~poli~~ kryminalno policyine czyli iako mówi Tacyt coercere servitia et quod civium audacia turbidum, nisi vim metuat (Annal. VI. 11.) 2, czuwać nad tém areby okrutnie panowie nie obchodzili się z niewolnikami 3, przestrzegać bezpieczeństwa miasta; dla tego dodanych miał sobie żołnierzy mieyskich (milites stationarii), 4, pod iego dozorem są bankierowie, on rozstrzyga ich sprawy nie przedtor, ponieważ kredyt publiczny wieleby na tém cierpiał gdyby iak creditores i debitores wogóle, uważano bankierów (fr. 2. D. I. 12.). Szczególniey zaś przestrzegać powinien a) areby, będąc niejako stróżami kredytu (fides publica fr. 24. §. 2. D. 42. 5.), tylko dobréy kondu[i]ty ludzie do zakładania banków zdolnemi byli fr. 10. §. 1. D. II. 13. b) areby w pewnych obrębach miasta ciągle zamieszkiwali (Novell 136. pr. Edict Justin. 9), areby każdemu był przystęp do nich, kiedy wiadomemi każdemu ich mieszkania. Mieszkali zaś nayczęściey w około forum. c) areby składali cech pewny, (corporatio) d) areby gdzieindziey nie zakładano banków iako w wyznaczonym mieyscu, tak że niejako iest do mieysca przywiązane prawo zakładać na niém bank (fr. 32. D. 18. 1.) e) areby utrzymywali księgi handlowe (Codices rationum, Ratio accepti et expensi) które maią mieć wiarę publiczną i za dowód w każdie stronie (fr. 27. §. 1. D. 47. 2.). — Obowiązki inne praef. urb. wymienia fr. 1. §. 11. — 14. D. de Off. praef. U. fr. 11. fr. 12. D. eod. fr. 1. D. de Coll. et Corp. Plin. Epist. X. 42. 43. [illegible] Argentarios Romanorum [illegible] differere. (res summi momenti, ut aliis, nota 2.) multoties nec sine magna gloria jam illustrata, nec tamen ita, ut omnia clara videri possent, quae huc faciunt. [illegible] tantum et quae certiora sunt memoramus. Argentarios (a Justiniano dicuntur Argenti distractores l. 7. C. de [illegible]) ἀργυροπράτας dictos, inde nomen [illegible] quod argentum, quo nomine [illegible] materiae nummus [illegible] [illegible], vendant, permutent, [illegible]. Hoc esse primum eorum et summum officium. [illegible] commerciis et increscentibus R. publ. Romanae opibus atque divitiis, magis quid in argentarios cadebat, quorum officiorum iam plura et vel [illegible] implectebantur negotia. [illegible] hereditatis [illegible], venditionem hereditatum [illegible] (fr. 10. pr. D. de heredit. vend. fr. [illegible]), numerationi et solutioni pecuniarum interveniebant, plerique cum [illegible] pecunias dabant [illegible] ab aliis in alios transcriptas [illegible], et quasi proxenetas [illegible] non [illegible] runt, cum et [illegible] (fr. [illegible] de heredit. [illegible]) sese interponebant. Codices rationum, in quibus diligenter et accurate conficiendis [illegible] operam [illegible] (fr. 10. §. 1. D. de edendo) plenam probandi vim habuere (fr. 27. §. 1. D. de furtis) et quidem [illegible], sed [illegible]. Ex hisce [illegible] fluxit, quod [illegible] publicam habere causam [illegible], et quod ii, qui pecunias apud mensam deposuerunt publicam fidem secuti esse videantur (fr. 24. §. 2. D. de rebus auctorit. judicis.). Ringanum p. 6. 7.

* O tych wypada odesłać moią dyssert. De vita et Consp. C. Trajani Decii p. 67. 199.*

† Plurima eorum, quae Alfenus Varus in digestis collegit, Servio tribuenda esse in dubium vocari nequit, cum Servius et apud ipsum Alfenum (fr. 21. D. de neg. gest. fr. 25. D. qui test.) responsorum in digestis illis traditorum auctor dicatur. Sed neque hac ex re neque ex Graecorum adnotationibus (Basilic. Tom VI. p. 271. 421. VII. p. 41.) recte colligetur, in totis quadraginta libris nil proprium scripsisse Alfenum. (Hellinghausen p. 6.)

* Eum appellat Cicero (in Bruto 39.) juris peritorum eloquentissimum, et eloquentium juris peritissimum.

85

nonnulla fragmenta operum ejus, eaque antiquissima sunt, si illa cum fragmentis operum aliorum qui ibi deprehenduntur, comparas. Videntur ejus scripta fuisse rara, cum nec Pomponius diserte dicat se illa legisse. Compilatores Pandectarum itaque ex aliis, qui illa citaverant, ea exscripsisse videntur 129). *Muciana cautio*, eum auctorem habuit.

2. *Aquillius Gallus.* Magister fuit Servii Sulpicii, de quo infra dicemus. Celebris est ejus *Stipulatio* dicta *Aquiliana* (cf. Hugo Civilist. Magaz. Tom II. p. 422) et actiones de dolo malo, sive *formulae Aquilianae.*

3. *M. Tulius Cicero.* In Catalogo JCtorum Pomponii in titul. D. de O. J. non legitur re vera nomen illius celebris Oratoris, qui tamen si scripta ejus praecipue librum *Topicorum*, *Libros de Legibus*, de *Officiis*, et *Orationes* (pro majori parte argumenti juridici) animadvertimus, adparebit hoc nomine dignus.

4. *Servius Sulpicius.* Coaequalis Ciceronis ejusque amicus fuit. In Digestis nullum fragmentum exstat ex ejus scriptis, eaque omnia inscribuntur nomine Alfeni Vari discipuli ejus, quae in Basilicis a Servio Sulpicio prodita dicuntur.

129) Gibbon in The History of the decline and fall of the Roman Empire Londini 1776. chap. 44 (p. 155. Tomi VIII. vers. German.)

cuntur. Cicero in Bruto cap. 41: dicit: „eum „attulisse hanc artem omnium artium maximan „quasi lucem, ad ea, quae confuse ab aliis aut re „spondebantur aut agebantur et adjunxisse etian „litterarum scientiam loquendique elegantiam „quae ex scriptis ejus, quorum similia nulla sint facillime perspici possint." Quod sese juri civil dederit, hanc ejus rei reddit rationem Pomponius (fr. 2. §. 43. D. O. J.) quod a Q. Mucio propter ignorantiam juris civilis, objurgatus esset. Studebat enim arti Oratoriae, nec cupiebat Jurisprudentiae operam dare. Scripsit multa, quorum nonnulla fragmenta apud Gellium exstant. Non immerito dixeris eum esse statorem Jurisprudentiae Romanae. Cicero (l. c. ait: „magnum usum apud Scaevolam et apud „multos fuisse, artem in hoc uno." Legatus ad Antonium missus mortuus est cum Romam reverteret anno U. C. 711. ob quod statuam in foro positam habuit (Cicero in Philipp. IX. 6.), quae usque ad aetatem Pomponii exstitisse dicitur. Discipulos habuit: *Alfenum Varum*, de quo supra diximus: *Ofilium* qui omnem partem operis fundavit, de quo verbo cf. Hugo R RGesch. §. 316. nota 4; *Trebatium Testam* Ciceroni et C. Julio Caesari familiarem; * *Cascellium* virum magnae audaciae qua contemnebat proscriptiones Triumvirorum.

* Epicureum fuisse multi probabant (Cicero ad Famil. VII. 5) sed etiam Stoicorum placita esse sequutum probat Ulpianus fr. 21. D. (47. 2.).

Nastepnie Gaius, o którego nowo odkrytém dziele wspominałem wyżey. Żył pod Hadrianem, a pisał dzieła swoie pod Antoninem pobożnym i Markiem Aureliuszem, nie wspomina bowiem nic o ustawach późnieyszych Imperatorów fr. 9. D. ad SCtum Tertull. fr. 7. pr. D. de reb. dubiis. Innym dowodem iest że musiał żyć w tym czasie ponieważ nie cytuie pism Papiniana i Ulpiana, którzy iako wiadomo żyli po Marku Aureliuszu, t. i. pod Alexandrem Sewerem i Karakallą. Cytuie tylko prawników wcześnieyszych za i po Hadryanie n. p. Salwiusza Juliana i Priska Jawolena. — Że dzieło odkryte iest rzeczywiście dziełem Gaia stąd się przekonywamy, ponieważ w odkrytém dziele wiele znayduie się mieysc odpowiadaiących innym mieyscom znayduiącym się w Corpus Juris, a wziętym z pism Gaia. Toż samo w dziełach Boecyusza odpowiada wiele wziętych mieysc z pism Gaia, dziełu odkrytemu. — Walentynian III. umieścił Gaia trzecim w rzędzie prawników. Instytucye iego były większe i mnieysze. Przekonywamy się o tem z Coment. III. §. 54. W ciągu dzieła często krytykuie prawa na Seymie stanowione w Rzymie. Justynian lubo całe swoie Instytucye kazał utworzyć na wzór Instytucyi Gaia, iednakże czwartą księgę zupełnie kazał odmienić. De nomine, aetate, studiis ac scriptis Gaii JCti Romani Specimen I. auctore G. A. H. Dittmar. Lips. 1820.

I podziały rozmayte Uczniów prawa wymieniemy niżey. Zwyczaiowo utrzymuią się iescze na Akademiach Niemieckich.

‡ wielu pogardza Laurus Patawińskiej n. p. Liwiusza samego

‡ dla czego nie lubili prawnicy Rzymscy Chrześcian wyiaśniłem w Dyssert. de vita Deii p. 29. ~~199~~

† Że nie żył pod Markiem Aurel. lub Justynian. swych nie pisał, pokazuie się i stąd, że nic nie wie de addictione bonor. libertat. causa, którey wprowadził tenże Imperator.

[...]pertis Jurisprudent. Rom. cf. Savigny Zeitschrift Tomo III. citatum inter illos, depre-
Gaium genuinum docet et admonet comparatio genuini Gaii a Goeschenio
cum aliis fragmentis ejusdem scriptoris apud varios autores dispersis v. c. fragm.

ex Collat. L. R. et M. cum p.
G. 76. et 106. Nec minus
Boëthius III. C. T. Cicero.
et p. G. 7. 116.

5. *Labeo* et *Capito.* De his eorumque sectis partim ex illis quae supra protulimus, partim ex Hugonis libro (R. RGesch. §. 324. — 329.) percipi potest.

6. *Cajus* cf. Praefatio in Opusculum nostrum. Haubold Inst. j. R. L. E. 103. De fontibus iuris que.

7. *Aemilius Papinianus.* Erat amicus Septimii Severi Imperatoris; ausus est improbare fratricidium Antonini Caracallae, ideo jussu tyranni occisus traditur. Praelatus est omnibus JCtis a Valentiniano III. Tempore Justiniani celebrabatur dies illa qua quis studiosus juris nomine *Papinianistae* ornatus evasit. In Digestis multa fragmenta ex ejus scriptis exstant, quae fere omnia ob brevitatem, et cum Plinio paene dixerim, nervositatem generis scribendi, difficilia intellectu sunt.

8. *Julius Paulus.* Patavinum fuisse alii credunt, alii vero Tyrium, quod in syntaxi Latinarum vocum aliorum consilio usus sit. Christianis maxime infensus fuit, quos saepe injurioso nomine *desidiae deditos* appellavit. Fuit discipulus Papiniani, sed longe inferior magistro suo. Nam ejus scripta ita obscura, ambigua, verborumque tenebris involuta sunt, ut recte dixeris, eum totum hoc volumen implevisse oraculis flexiloquis et obscuris, ut interpres egeat interprete et sors ipsa referenda sit ad sortes.

Quoique le manuscrit de Verone ne contienne pas de date, nous pouvons cependant y trouver quelques données, pour resoudre la difficulté. — D'abord Gaius cite très-souvent d'autres jurisconsultes, et parmi ceux qu'il nomme, le plus nouveaux sont Priscus Javolenus et Salvius Julianus qui vivaient sous Trajan et Hadrien; cependant si, de son temps, on avait eu déja les celebres ouvrages de Papinien et d'Ulpien, il n'eut pas manqué de les citer également. — D'un autre coté, l'on sait combien les regnes de Marc Aurele et de Septime Severe ont eu d'influence sur le Droit Romain; or nous voyons que Gaius ne mentionne qu'une partie des Constitutions de Marc Aurele, et precisément celles du commencement de son regne, tandis qu'il ne parle aucunement de Constitutions de Severe. Il doit donc avoir vécu sous Marc Aurel (fr. 9. D. ad SC. Tertul. fr. 7. pr. D. de rebus dubiis) et principalement ecrit sous Marc Aurel, quoique il parait etait né sous Hadrien. — (Themis, ou Bibliothèque du Jurisconsult T. I. p. 294.).

Septimii Severi Imperatoris cum Papiniano et aliis in consilio fuit. Scripsit multa quae excerpta sunt in Digestis. Receptas Sententias ejus ad filium, servarunt Wisigothi, quanquam non integra; ea Valentinianus III. semper valere praecipit. Caeterum citatur in constitutione illa Valentinianea ante Ulpianum, quapropter minus recte eum Bachius Ulpiano postposuit. De scriptis ejus cf. Bertrandus in vita hujus JCti. Reliqua

de auctoribus qui ad hunc auctorem illustrandum contulerunt cf. Hauboldus in Inst. J. R. L. § 102.

9. *Ulpianus.* Domitio Ulpiano origo fuit ex urbe Tyro in regione Syria Phaenica, (cf. fr. 1. D. de Censib. Schulting l. c. p. 543.) Vixit temporibus Severi et Antonini. Sub Alexandro Severo magno in honore fuit, et summas dignitates consequutus est. Ejus consiliis in rerum administratione utebatur saepe Imperator, ob quod ab Aelio Lampridio laudatur (cap. 15.). A praetorianis, qui de nocte eum invaserant, interfectus est, quamquam accurrerat in palatium, et ad ipsum Imperatorem matremque ejus confugerat. De scriptis ejus cf. Bertrandus in Vita hujus JCti. Ex scriptis ejus, integer exstat (ita eum appello quoniam ex aliis solum fragmenta supersunt,) *Liber singularis regularum* cui varia, nomina recentiores tribuerunt. Quod tamen hoc nomine vocandus sit, apparet ex comparatione fragm. Ulpian. XX. 6, cum fr. 17. D. de testib. nec minus fragm. V. 6. 7, cum

† w Radzie stanu.

‡ krótki wyiąg z prawa R. dla syna swego napisał.

‡ zaleceń Walentynian ażeby się do wszystkich pism iego odwoływano a szczególniey do Recept. Sent.

‡ Prawnicy w Ustaw. Walent. są wymienieni tym porządkiem: Papinianus, Paulus, Gaius, Ulpianus, Modestinus.

† Z nowszych Autorów pisali naylepsze Komentarze nad iego pismami Cujacyusz, Faber, Gifhanius, Rittershusius i Schulting. Znacznieysze Uwagi z nich powypisywał Schulting i umieścił w Komentarzu swym nad pismami tego prawnika in Jurisprud. Antejust.

‡ Alexander Sewerus zamyślał wprowadzić karność w woysku, które rozumiało że to czyni Imperator z namowy Ulpiana

† fragmenta pism iego znayduiące się w Corpus Juris, a wyięte z Księgi tey Liber singularis są cytowanemi właściwie sobie narzeczem t. i. Excerpta ex libro singulari, nie ex fragmentis; skąd widziemy iakie naruszenie [illegible] ta Księga.

‡ Hugo przyobiecał temu 6000 Złt. pol. nagrody ktoby odkrył treść tey części. Ta strata została ponieważ nagrodzona odkryciem Instytucyi Gaia, gdzie obszerny iest rozbiór Teoryi Obligacyi.

‡ Alaryk nie kazał zebrać te Księge do Ulpiana do zbioru swoiego. Nawet w Manuskryptach Księgi Prawa Alaryka nie znayduią się fragmenta Ulpiana tylko w iednym manuskrypcie Paryskim, co iednak nic nie dowodzi. Tym sposobem albowiem wypadałoby i Topiki Cycerona liczyć do zbioru Alaryka, ponieważ w iednym manuskrypcie znayduią się razem przepisane.

Z tego wnyjmuje (n.p. Holweg. de Causs. probat p. 46.) że dzieło Gaia (Instyt.) wziął Ulpian przy układzie Liber singul. ponieważ te same wyłamy wyrazy w dziele Ulpiano, co w Fragm. Gaia, że zaś dzieło Ulp. jest późniejsze, sztuczne, wielu mniemać, tak wtrzymać można. Zważając jednak że prawnicy Rz. starali się wyrażać swe myśli słowami samego prawa (verba legitima) można twierdzić, że mógł powziąć z tego wyjątki zwrot, ani potrzeba sądzić że jeden z drugiego przepisywał.

91

Colllat. L. Mosaic. et Rom. VI. 2. et fragm. XXVI. 1. cum. Coll. L. M. et R. XVI. 4. At nonnullis vocatur hic liber (*XXVIII.*) *Tituli ex corpore Ulpiani*, ab aliis *Fragmentum Tilianum*, ab aliis denique *Ulpiani Institutiones*. Vulgare nomen libro huic nostris temporibus inhaesit *Fragmentorum Ulpianeorum*, quo ipse in laudando eo usus sum. Opus hoc est quasi compendium Veteris Jurisprudentiae methodo historico critica illustratae. Tribus partibus olim constitisse videtur; quarum prima a titulo I. usque ad XIX, secunda usque ad finem XXVIII, tertia vero in qua theoria obligationum illustrata fuit, desideratur. Quod reparatum quodammodo est repertis Commentariis Gaii. Petrus Pithoeus celeberrimus Cujacii discipulus praedixerat olim, se perfectum JCtum eum putare qui hunc librum Ulpiani perlegerit. Recte itaque dixeris, eum qui ignorat illa fragmenta se ipsum destituere luce qua illustrari possit. Fragmenta haec non fuerunt inserta Breviario Alariciano ut Bachius credit 130), sed primum ex Codice quem Tillius possederat, nobis innotuere. Edit. princeps est Tilii Parisiis 1549, quam bis repetiit Charondas 1555, ex Codice Gervasiano, 1578 ex codice Auredano. Hugo docuit codices hos duos (Gervasia-

130) l. c. p. 665. cf. Hugo R. RGesch. §. 332. nota 3.

Tilius wdem z Angelem umarł 1570 Biskup meldunski (Meaulx) odkrył manuskrypt Fragment. Ulpiana w bibliotece klasztoru pewnego północnej Francyi i wydał go r. 1549.

uum et Aurredanum) esse transcriptos ex codice Tilliano, et eo ab autographo differre, quod pro lubitu a Charonda multa sint mutata. Codicem ita interpolatum Duarenus, et Claudius Custanus possidebant nihil differentem a codice Tiliano (cf. Savigny in Zeitschrift etc. Tomo I. p. 319. sqq.). Reliqua de Codicibus et editionibus Ulpiani videre licet apud Hugonem (in Civilistisches Magazin Tomo IV. p. 375 sqq. p. 359 — 407. cf Goeschen in Savigny Zeitschrift. etc. Tomo IV. p. 112).† Commentarius optimus in Ulpianum est Schultingii (in laudata Jurisprud. vetere Antejustin.). Novum agressus est scribere Meermannus (in Thesauro Novo juris Civilis et Canonici Tomo VII. Hagae Comitum 1751 — 53.), non absolvit tamen quam ad titulum secundum usque. Joannes Cannegieter edidit Ulpianum cum Commentario Trajecti 1768 in 4. quod vix dignum quod memoretur. Vagabatur olim fama, cui ipse Heineccius praebuit aurem, exstare in Britania MSCr. librum Ulpiani *De edendo* et *De judiciis*.‡ Rem, quomodo sese habeat investigavit et enucleavit Hugo in Civilist. Magazin Tomo I. p. 56. sqq. Reliqua?

† de Auctoribus qui ad illustrandum hunc auctorem contulerunt cf. Haubold in Inst. J. R. L. E. 101.

10. *Herennius Modestinus* discipulus Ulpiani fuit (fr. 52. §. 20. D. de furtis) cujus ex operibus nihil exstat praeter fragmenta quae in Digestis deprehenduntur.

† W Bibliotece Watykańskiey znayduie dobre Manuskrypt dzieła tego, Hugo dowiodł iż ten Manuskrypt wcale się nie różni od manuskryptu Billinfra-Tor samo dowiodł w naszych czasach P. Brandis, Sekretarz Ambassady Pruskiey w Rzymie, o czém wspomina Goeschen w przytoczonym mieyscu.

‡ Nieuważny bibliotekarz wciągnął w katalog Manuskryptów biblioteki królewskiéj w Londynie, dwie przepisane Kartki zawieraiące wyiątki z pism Ulpiana De Edendo i De judiciis, które się znayduią w Corpus Juris. Z tąd wszczęła się pogłoska iż dwa dzieła nieznane dotąd znayduią się w Anglii. Co sprawdził Hugo. Dwa te fragm. Ulpiana (de edend.; jud.) późnieyszy prawnik którego nie znamy nazwi- komentował iuż po Justynianie, ponieważ w tém piśmie znayduią się cytaty z ustaw po Justynianie wydanych; można by mu naznaczyć za epokę powstania wiek XII. lub XIII. Obszernie o tém mówi Wüsteman Hugo C. M. Tom V. ff 319 ... 99

(Alexanders und Justinians Regierung waren die Orakel der Rechtsgelehrsamkeit fast stumm. Das Maß der Zivilgesetze war voll; Tyrannen und Barbaren bekleideten den Thron; thätige Geister wurden durch Religionsstreitigkeiten abgelenkt; und die Lehrer zu Rom, Konstantinopel und Berytus begnügten sich demüthig den Unterricht ihrer aufgeklärteren Vorgänger zu wiederholen. (Gibbon p. 232.)

Od czasów Alexandra Sewera, czyli od czasów Ulpiana aż do Bazyliusza Macedona oniemiała wyrocznia Prawnictwa Rzymskiego. Ostygł duch badania naukowego, który zawsze znajdował [illegible] ludzi się w ręku ~~[illegible]~~; wreszcie i światlejszych mężów zaprzątały kłótnie religijne; a Nauczyciele Prawa na Uniwersytecie Rzymskim, Konstantynopolitańskim i Berytskim z prostotą ducha, skromnie i pokornie tylko powtarzali to swoim uczniom co światlejsi ich poprzednicy podali pamięci.

PERIODUS QUARTA.

CAPUT XXVI.

Status Imperii; Cives quotuplicis generis; Novi magistratus.

Turbulentissimum et pessimum reipublicae statum enarrare adgredimur, horrore quodam, ac si fateri licet mentis trepidatione affecti, cum videamus nullius gentis historiam tot tantaque scelera praeseferre, ac vitiis tantis maculatam esse, qualibus res gestae Romanorum, a Severo usque ad Justinianum, contaminatae apparent. Inquietum Imperium reddiderunt inprimis milites praetoriani, qui pro lubitu Imperatores, populum Romanum, illum degenerem a priscis Romanis moderaturos eligebant, eosque, modo iis displicuerint, Imperio detrudebant. A tempore Diocletiani res tranquillius sese habebant, qui cum quatuor aliis Imperatoribus divisum Imperium regnare coepit. Constantinus Magnus nomen religioni Christianae professus, novam quasi seriem rerum inchoavit. Ille enim spreta antiqua capitali urbe, in aliam partem orbis terrarum, quam usque ad Imperatorem Trajanum barbari inhabitabant, sedem suam transtulit, condita Neo Roma, a suo nomine *Constantinopolis* appellata. Hinc factum ut Italia provinciis caeteris paulatim adnumerari

coeperit, eaque admodum differret ab illa parte Orbis Romani, in qua degere Constantino placuit. Quippe alii mores, alia lingua obtinuit, caeteraque quae cum Jurisprudentia Romana arcte cohaerebant, evanuere. Discrimen illud inter *jus* et *legem* non admodum observabatur ab eo inde tempore quoniam in lingua Graeca verbum νόμος utrumque significat. Invaluit brevi ut in contrahendis obligationibus magis scriptura quam verba observaretur. Nec minus anxietas illa Imperatorum quae in multis locis Codicis Justinianei deprehenditur, (v. c. in c. 8. C. Qui test. fac. poss. in qua scriptum exstat: „humana fragilitas mortis praecipue cogitatione „perturbata") potius ingenio Graeco quam Romano convenit. Tandem quod multi praeviderant, accidit, ut Imperium Romanum ab illis barbaris quos Romani semper conabantur opprimere, invaderetur. Cum enim post celebrem illam in Historiarum Annalibus migrationem gentium ex Oriente in Occidentem, Imperium Romanum, divisione admodum labefactum esset, partemque ejus (Occidentalem puto) reguli Wisigothorum occupavissent, nulla spes apparuit, antiquam illam matrem ad Imperium recentiori tempore in Oriente conditum alliciendi. Quod Justiniano Imperatori quodammodo contigit. Qui pacatis domi et foris se-

Woyskowość

Siła zbroyna Rzymian składała się za Augusta z 45. legionów, po 6000. Flota stała w porcie Raweńskim, Fryulskim (Forum Julii) i Miseńskim.

Pierwsze trzymała mieysce w woysku gwardya (milites praetoriani). Upadłą karność w woysku za wolney Rp. w czasie woien domowych poprawił August (disciplina Augusti), także i następcy iego wiele dobrych odmian uczynili a szczególniey w taktyce, iednakże woyskowość coraz bardziey upadała. Rekrutowano zaciąganych na pewne lata, po czem obdarowanych uwalniano. Że w tych czasach Cesarze Rz. prawie niewolnikami swego woyska byli, uczy nas historya.

ukonorow dn. 9. tjuudn. 1772.

IV.

Minitantur undique ruinam ~~Imperio~~ orbi Romano populi barbari; ~~qui~~ et iidem ~~mox~~ occupato Occidentali Imperio Urbem possedere, sed inde expelluntur ab Justiniano et trans Italiae fines protruduntur. Novam fere speciem induit Imperium Romanum sub Constantino Magno, sub quo etiam constitutionum genus novum invaluit. Codices nunc legum jurium que conduntur; sed jurisprudentiae studium ~~tradit sadiu~~ ~~fere [illegible]~~ ~~accelerabat tu gradu progressus venit~~ ~~negligitur~~, ~~atque ita et mox consenuitque mox decore suo quo splendebat olim orbata.~~ penitus neglectum fuit ut ~~fere~~ ~~fecerat~~ ipsam ~~[illegible]~~ decrepita invaserit senectus, decore insigni quo splendebat olim, orbatam.

111.

~~Urbi Romanae minitantur Nati Imperatores sunt qui Imperato-~~
~~rem Romani in eo praecipue habuerant ut partum im-~~
~~perium retinerent falsum Belli denique Domi militiaque~~
~~Tuique et domi p.~~ Res Romana ~~floren eo~~ florebat sub
Imperatoribus, iis praecipue qui nomen Antoninorum ges-
serunt. ~~Qui vicem legum obtinebant fontes per responsa~~
~~prudentum adaucti nova sunt.~~ constitutiones principum et ~~Ubi etiam~~ studium juris
Romani sunt et constitutiones principum et responsa prudentum
vicem legum obtinuere. JCti qui hoc vixere tempore ad summum
fastigium cultura perduxere jurisprudentiam, ita ut ~~eam~~ eadem
virilitatem floruisse aetate, recte dixeris.